

עשה זאת בעצמך? השפעת הייצוג המשפטי על תוצאות המשפט: בתי המשפט לתעבורה כמקרה בוחן

מאת

רביע עאסי*

מאמר זה בוחן את ההשפעה של ייצוג משפטי על תוצאות המשפט בעבירות תעבורה קלות של ברירת קנס. המחקר מוצא כי הייצוג המשפטי העלה באופן מובהק את הסיכוי של נאשמים להגיע להסדר טיעון, ולהצליח לבטל את נקודות תעבורה. עם זאת, נאשמים מיוצגים שילמו קנסות גבוהים יותר, בהשוואה לנאשמים שייצגו את עצמם. הואיל והנקודות הן לרוב השיקול המרכזי עבור נאשמים בעבירות ברירת קנס, תוצאות המחקר מלמדות כי בסך הכל הייצוג המשפטי משפיע לטובה על תוצאות ההליך. מעבר לחשיבות ממצא זה כשלעצמו, למחקר מספר תרומות ייחודיות. בניגוד למחקרי תצפית אחרים, מחקר זה הצליח לצמצם בצורה משמעותית את הסיכונים הקשורים להטיית הבחירה, ובכך לייצר ממצאים אמינים יותר. בנוסף, אוכלוסיית בעלי הדין הנבדקת הינה מגוונת ומייצגת יותר בהשוואה למחקרים קודמים, דבר המקנה לממצאים כוח הכללה רב יותר להליכים והקשרים אחרים. כמו כן, השפעת הייצוג נבדקה בתנאים שבהם הייצוג המשפטי לא צפוי להקנות יתרון סגולי, וזאת בהתחשב בפשטות ההליכים שנבחנו, היעדר הצורך בידע משפטי משמעותי, וההשלכות הקלות יחסית. הסיכוי להגיע להסדר טיעון שמבטל את הנקודות עמד על 94.7% בממוצע, ללא קשר לסוג הייצוג. אפקט הייצוג שנמצא אפוא הינו חזק ומפתיע, והוא צפוי להיות חזק בהרבה בהליכים הדורשים ידע משפטי משמעותי. הממצא האקראי לפיו עצם הגשת הבקשה להישפט מביאה כמעט תמיד לביטול הנקודות, הינו בעצמו דרמטי.

מבוא א. סקירת ספרות: האתגר המתודולוגי ב. הטיית הבחירה 1. סקירה כללית 2. מדוע הליכי תעבורה? ג. מבנה ושיטת המחקר 1. המדגם 2. המשתנים התלויים והבלתי תלויים 3. משתני בקרה 4. ניתוח סטטיסטי ד. תוצאות ה. דיון ו. סיכום ומבט למחקר עתידי

מבוא

בעשורים האחרונים, הפכו בעלי הדין המייצגים את עצמם לתופעה משמעותית במדינות המשפט המקובל.¹ המרכז הארצי לבתי משפט מדינתיים בארה"ב העריך כי ב-2015, 76%

* מרצה בכיר, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה. מחקר זה מומן בנדיבות על ידי הקרן הלאומית למדע (ISF). תודתי לתומך כרמל על ניהול הניתוח הסטטיסטי של הנתונים וסיוע בניתוח ובפרשנות הממצאים; לאורן גול-אייל, יונה גולדשמידט ויעקב משמוש על הערותיהם ועצותיהם רבות הערך בכל הקשור למתודולוגיה; לורה שיקלמן על הובלת צוות המחקר ועזרה רבה בתכנון ובמחקר; לשופט בית המשפט לתעבורה (בדימוס) בסאם קנדלפט ולעו"ד ענאן דאהר, על עצותיהם המועילות בנוגע לפרקטיקה של הליכי התעבורה; לאסתי רשרגוביץ' בר ולתאלא חמאדה על עזרה מחקרית מצוינת; ולאופיר עמר, נדב עדן, שני טמימה ונטע טאובר על הקידוד המעולה. כל קישורי האינטרנט המצורפים נבדקו ביום 9 במאי, 2023. המאמר מנוסח בלשון זכר מטעמי נוחות בלבד.

מהתיקים האזרחיים כללו בעלי דין המייצגים את עצמם.² מחקרים נוספים הראו כי בין השנים 2016–2017, 81.6% מהתיקים האזרחיים במדינת מינסוטה כללו בעלי דין אשר ייצגו את עצמם, ואילו במדינת אינדיאנה – 3.57.2%³. באנגליה ובווילס, 80% מכל תיקי המשפחה ברבעון הראשון של שנת 2014 כללו בעלי דין שייצגו את עצמם,⁴ ומדיווח של הרשות השופטת לבית הנבחרים הבריטי עולה כי בעשור האחרון היתה עלייה משמעותית בשיעורי הייצוג העצמי בהליכי משפחה: בשנים 2012–2013, 42% מהמתדיינים ייצגו את עצמם, ואילו בשנים 2017–2018 המספר גדל ל-5.64%⁵. בקנדה, בשנת 2011, 21% מהמתדיינים בהליכים אזרחיים בפני בית המשפט העליון של קולומביה הבריטית (Supreme Court)

1 לסקירה מצוינת של נושא זה ראו: JONA GOLDSCHMIDT, SELF-REPRESENTATION: LAW ETHICS AND POLICY (Lexington Books 2022) Mark D. Gough & Emily S. Taylor Poppe, ראו גם *(Un)Changing Rates of Pro Se Litigations in Federal Court* 45 LAW SOC. INQ. 567 (2020).

2 ראו THE NATIONAL CENTER FOR STATE COURTS, THE LANDSCAPE OF CIVIL LITIGATION IN STATE COURTS (2015), https://www.ncsc.org/__data/assets/pdf_file/0020/13376/civiljusticereport-2015.pdf.

3 לתוצאות דומות, ראו LEGAL SERVICES CORPORATION, JUSTICE GAP REPORT: MEASURING THE CIVIL LEGAL NEEDS OF LOW-INCOME AMERICANS (2021), <https://justicegap.lsc.gov/the-report/>. בדומה לכך, כ-67% מהתובעים בבתי המשפט בקליפורניה במהלך שנות ה-90 ו-79% מהדיירים בבתי המשפט לדיוור בניו יורק בין השנים 1983–1984 ייצגו את עצמם, ראו JUDICIAL COUNCIL OF CALIFORNIA, TASK FORCE ON SELF-REPRESENTED LITIGANTS: REPORT TO THE JUDICIAL COUNCIL (2014), https://www.courts.ca.gov/documents/EA-SRLTaskForce_FinalReport.pdf וכן Carroll Seron et al., *The Impact of Legal Counsel on Outcomes for Poor Tenants in New York City's Housing Court: Results of a Randomized Experience* 35(2) LAW & SOC. REV. 419–434 (2001) (“Seron” להלן).

4 Christine E. Cerniglia, *The Civil Self-Representation Crisis: The Need for More Data and Less Complacency*, 27(3) GEORGETOWN JOURNAL ON POVERTY LAW & POLICY 355, 370–371 והערות שם.

5 RICHARD MOORHEAD & MARK SEFTON, LITIGANTS IN PERSON: UNREPRESENTED LITIGANTS IN FIRST INSTANCE PROCEEDINGS (Department of Constitutional Affairs 2005), <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/2956/1/1221.pdf>. מחקר אחר מצא כי 75% מהתיקים בחמישה בתי משפט מקומיים ובתי משפט לענייני משפחה כללו לפחות בעל דין אחד שייצג את עצמו, ראו LIZ TRINDER ET AL., LITIGANTS IN PERSON IN PRIVATE FAMILY LAW CASES (Ministry of Justice Analytical Series, 2014), https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/380479/litigants-in-person-in-private-family-law-cases.pdf.

6 LORD BURNETT OF MALDON, STATISTICS ON LITIGANTS IN PERSON (Lord Chief Justice of England and Wales, 2019), <https://www.parliament.uk/globalassets/documents/commons-committees/Justice/correspondence/250119-LCJ-statistics-litigants-in-person.pdf> (“להלן: “מכתב הנשיא”).

של (of British Columbia) ייצגו את עצמם, וכך גם 19% מהמתדיינים בבית המשפט של המלכה באלברטה (Alberta's Court of Queen's Bench).⁶ באוסטרליה, 27% מהתיקים שהובאו בפני בתי המשפט לענייני משפחה בין השנים 2011–2012 כללו בעלי דין שייצגו את עצמם.⁷

לאור מספריהם הגדולים, בעלי הדין המייצגים את עצמם הפכו זה מכבר לאחד הנושאים האקטואליים ביותר בדיון על זכות הגישה לערכאות בעולם האנגלו-אמריקאי. דיון זה מתאפיין בתחושה של משבר חמור, שכן הדעה הרווחת היא כי המשפט מורכב מדיי עבור ההדיוטות, הן ברמת המשפט המהותי והן ברמת המשפט הדיוני, כאשר האופי האדברסרי של ההתדיינות מעצים את החשש מפני פגיעה בזכויות המהותיות של מתדיינים בשל חוסר ייצוג משפטי. שיטה זו עוצבה בידי עורכי דין ולמענם, וכזאת אין היא מתאימה לצרכים של מתדיינים חסרי הכשרה מקצועית. העמדה המקובלת היא אפוא כי בעלי דין המייצגים את עצמם צפויים בסבירות גבוהה יותר לסבול מתוצאות שיפוטיות שליליות, במנותק מצדקת טענותיהם, ואגב כך גם יגבירו את חוסר היעילות ועומסי היתר מהם סובלים שופטים ועובדי בית המשפט.⁸

לסיכויי ההצלחה הנמוכים של בעלי דין המייצגים את עצמם השלכה רצינית על הלגיטימציה של מוסדות השלטון, ובכללם בתי המשפט, ועל אמון הציבור בהם. קיומה של גישה נוחה ושוויונית להליך משפטי המאפשר אכיפה אפקטיבית של הזכויות והחובות המהותיות הינה דרישה בסיסית של שלטון החוק.⁹ לפי תיאוריות מסוימות של האמנה החברתית, המונופול של המדינה על השימוש בכוח הינו לגיטימי רק כאשר המדינה מספקת לאזרחים הגנה סבירה על זכויותיהם החוקיות באמצעות שירות סביר, שוויוני ונגיש של פתרון סכסוכים.¹⁰ תנאי זה אינו מתקיים אם בעלי דין המייצגים את עצמם נכשלים באופן

⁶ JULIE MACFARLANE, THE NATIONAL SELF-REPRESENTED LITIGANTS PROJECT: IDENTIFYING AND MEETING THE NEEDS OF SELF-REPRESENTED LITIGANTS (2013), <https://representingyourselfcanada.com/wp-content/uploads/2016/09/srlreportfinal.pdf>

⁷ JOHN FAULKS, SELF-REPRESENTED LITIGANTS: TACKLING THE CHALLENGE (2013), https://www.judcom.nsw.gov.au/publications/benchbks/judicial_officers/self_represented_litigants.html

⁸ Russell Engler, *And Justice for All—Including the Unrepresented Poor: Revisiting the Roles of the Judges, Mediators, and Clerks*, 67 FORDHAM LAW REV. 1987–2070 (1999); Drew A. Swank, *The Pro Se Phenomenon*, 19(2) BYU J. PUB. 373 (2005); Tiffany Buxton, *Foreign Solutions to the US Pro Se Phenomenon*, 34(1) CASE WEST. RESERVE JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW 103 (2002); RICHARD ZORZA, THE SELF-HELP FRIENDLY COURT: DESIGNED FROM THE GROUND UP TO WORK FOR PEOPLE WITHOUT LAWYERS (The National Center for State Courts Publications, 2002); Sande L. Buhai, *Access to Justice for the Unrepresented Litigants: A Comparative Perspective*, 42(4) LOY. L.A. L. REV. 979 (2009)

⁹ Joseph Raz, *The Rule of Law and its Virtue* 93 LAW Q. REV. 195–211 (1977); ראו גם את ADRIAN ZUCKERMAN, ZUCKERMAN ON CIVIL PROCEDURE: PRINCIPLES OF PRACTICE (Sweet & Maxwell, 2021)

¹⁰ DAVID LUBAN, LAWYERS AND JUSTICE: AN ETHICAL STUDY (Princeton University Press, 1988)

עקבי ובהיקפים משמעותיים בהגנה על הזכויות שלהם (ואף תוך בזכוז משאבי ציבור יקרים), במיוחד כשהיעדר הייצוג נובע מהיעדר יכולת כלכלית.¹¹ אין זה מפתיע, אפוא, שתופעת בעלי הדין המייצגים את עצמם מעסיקה באופן אינטנסיבי אקדמאים, קובעי מדיניות, אנשי מערכת המשפט וגורמי החברה האזרחית, כפי שניתן לראות בכתיבה ענפה ובאינספור כנסים, סדנאות, דו"חות ממשלתיים ושיפוטניים, בלוגים ומאמרים בעיתונות.¹²

מבחינה טרמינולוגית, יש המייחסים חשיבות לאופן שבו יש לכנות מתדיינים אלה. המינוח "בלתי מיוצגים" (unrepresented או self-represented) נועד להדגיש את היעדר הבחירה המאפיין רבים מבעלי דין אלה, אשר נאלצים לוותר על ייצוג משפטי בשל חוסר יכולת כלכלית לממנו. מונח זה ממקם את התופעה כחלק ממשפט העוני (poverty law) וממסגר אותה כחלק מהדיון בקבוצות מוחלשות אשר נמנעת מהן גישה אפקטיבית לבתי המשפט, ואשר זכויותיהן המהותיות מקופחות בשל מבנה משפטי המתופעל על ידי עורכי דין והמתבסס על קיומו של ייצוג משפטי. לעומת זאת, המונח "מייצגים את עצמם" (self-representing) הינו ניטרלי יותר ונועד להדגיש את הספקטרום הרחב של בעלי דין אלה, שכולל גם אנשים שבוחרים באופן אקטיבי ויזום לנהל את ההליכים בעצמם מתוך עמדה עקרונית, שאיננה נובעת בהכרח מאילוצים כלכליים, או המשקפת החלטה מושכלת המתבססת על חישובי עלות-תועלת. גם תובעים סדרתיים מהווים חלק מתופעה זו, אם כי מדובר לרוב בקבוצה קטנה מאוד שאינה מעידה בהכרח על הכלל.¹³

בניגוד למדינות עם מסורת דומה, בישראל אין נתונים אמפיריים המלמדים על מספרי המתדיינים שאינם מיוצגים, על סוגי ההליכים שבהם היעדר הייצוג הינו שכיח ועל גורלם של בעלי דין כאלה. למעשה, סוגייה זו כלל אינה מעסיקה את הציבור או את הקהילות הרלבנטיות (למעט מחקרים בודדים שיוזכרו בהמשך). אמנם, בדומה למדינות רבות אחרות, ישראל מציעה סיוע משפטי נדיב לנאשמים בעבירות חמורות, דבר שכנראה מצמצם את תופעת הייצוג העצמי בתחום הפלילי לעבירות קלות יחסית.¹⁴ אולם בתחום האזרחי, הסיוע המשפטי דל ביותר,¹⁵ ומכאן נודעת חשיבות רבה לבדיקה אמפירית של תופעה זו, מימדיה, מאפייניה והשלכותיה על בעלי הדין, על המערכת ועל הציבור.

¹¹ ראו לעניין זה RONALD DWORKIN, PRINCIPLE, POLICY, PROCEDURE (1981); ראו גם FREDERICK WILMOT-SMITH, EQUAL JUSTICE: FAIL LEGAL SYSTEMS IN AN UNFAIR WORLD (Harvard University Press, 2019).

¹² Hazel Genn, *Do-it-Yourself Law: Access to Justice and the Challenge of Self-Representation*, 32(4) CIVIL JUSTICE QUARTERLY 411–444 (2013).

¹³ RABEA ASSY, INJUSTICE IN PERSON: THE RIGHT TO ב- פרק ראשון (להלן: ASSY, INJUSTICE IN PERSON) (Oxford University Press, 2015); Rabea Assy, *Revisiting the Right to Self-Representation in Civil Proceedings*, 30(3) CIVIL JUSTICE QUARTERLY 268 (2011).

¹⁴ חוק הסנגוריה הציבורית, התשנ"ו-1995; ראו גם רינת קיטאי סנג'רו "חובת המדינה למנות סניגור ציבורי לכל נאשם בפלילים" **מחקרי משפט** כג 195, 195–199 (התשס"ז-התשס"ח); קנת מן "הקמת הסנגוריה הציבורית בישראל" **שורשים במשפט** 541, 544–545 (דינה זילבר עורכת, 2020).

¹⁵ הזכאות לסיוע משפטי בהליכים אזרחיים מותנית בהוכחת מצב כלכלי ירוד במיוחד, והיא מוגבלת למספר תחומים ספציפיים. ראו חוק הסיוע המשפטי, התשל"ב-1972, ותקנות הסיוע המשפטי התשל"ג-1973. לסקירה כללית ראו מבקר המדינה, דו"ח שנתי 163 לשנת 2022: מתן סיוע משפטי בתחום האזרחי – ממצאי מעקב (2022) <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Pages/Reports/244-29.aspx>.

המחקר הנוכחי מתמקד בטענה הרווחת בהקשר זה, לפיה היעדר ייצוג משפטי פוגע ביכולת להגן בצורה אפקטיבית על זכויות מהותיות. על פניו, הנחה זו הינה הגיונית ואינטואיטיבית, והיא אינה זקוקה להוכחה אמפירית. למרות זאת, מחקרים רבים בעולם ניסו לבדוק זאת מבחינה אמפירית, וזאת במגוון רב של תחומים משפטיים, כגון בהליכי דיוור, עבודה, משפחה, מיסוי, חדלות פירעון, הגירה ובקשות מקלט, עבריינות נוער, רווחה, ביטוח לאומי ותביעות קטנות.¹⁶ כצפוי, רוב המחקרים הציגו קורלציה חיובית בין ייצוג משפטי לבין תוצאות טובות יותר לבעלי הדין, אולם הממצאים לא תמיד היו עקביים. חלק מהמחקרים הציגו על השפעה חיובית אך קטנה, בעוד שאחרים לא מצאו קורלציה כלל, וחלקם אף מצאו השפעה שלילית של הייצוג המשפטי.¹⁷ גם המחקרים הבודדים שבוצעו בישראל הגיעו למסקנות סותרות: אסירים מיוצגים שהופיעו בפני ועדות שחרורים בהתאם לחוק שחרור על-תנאי ממאסר, התשס"א-2001, נטו יותר לזכות בשחרור מוקדם מאשר אסירים בלתי מיוצגים, אולם מנגד עובדים מיוצגים בהליכי דיון מהיר בבית הדין האזורי לעבודה נטו להתפשר על סכומים נמוכים יותר בהשוואה לעובדים שייצגו את עצמם.¹⁸

חוסר העקביות של הממצאים, כשלעצמו, אינו מפתיע. הרי יתרונות הייצוג המשפטי עשויים להיות תלויים בהקשר הספציפי שנבחן ובמאפייניו הייחודיים, לרבות סוג ההליך, הערכאה, בעלי הדין ועורכי הדין המעורבים בו. כך למשל, סביר להניח כי ייצוג משפטי יועיל יותר לבעלי דין ככל שהכללים הפרוצדורליים והמהותיים מורכבים יותר, כשעורך הדין הוא בעל מוטיבציה כלכלית ויכולת גבוהה, או כשההליך הינו פורמלי ואדברסרי יותר, שבו השופט אינו מעורב בניהול הבירור העובדתי והמשפטי.

¹⁶ Emily S. Taylor Poppe & Jeffrey J. Rachlinsky, *Do Lawyers Matter? The Effect of Legal Representation in Civil Disputes* 43 PEPPERDINE LAW REV. KIM WILLIAMS, LITIGANTS IN PERSON: A; ("Poppe & Rachlinsky" (להלן: 881 (2015) LITERATURE REVIEW (Ministry of Justice Research Summary 2/11, 2011) 6–7, www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217374/litigants-in-person-literature-review.pdf; D. James Greiner & Cassandra W. Pattanayak, *Randomized Evaluation in Legal Assistance*, 121(8) YALE L. J. 2118, 2175–2181 (2012) (להלן: Greiner & Pattanayak); וראו גם Sheldon M. Ross, *Introduction: Measuring Value*, 67 WIS. LAW REV. (2013).

¹⁷ ראו לעניין זה את הסקירה המקיפה שנעשתה על ידי Poppe & Rachlinsky, לעיל ה"ש 16, בעמ' 889.
¹⁸ ראו בהתאמה Keren Weinshall-Margel & John Shapard, *Overlooked Factors in the Analysis of Parole Decisions*, 108(42) PNAS 833 (2011); אורן גול-אייל ואח' "ייצוג בהליכי פישור בבתי-הדין לעבודה" **עיוני משפט** לד' 641 (2011). מחקר נוסף, אשר התמקד בבית המשפט לתביעות קטנות, בחן תביעות רכוש בעקבות תאונות דרכים (תביעות פח). המחקר מצא כי תובעים בלתי מיוצגים נטו לזכות יותר כאשר הנתבעת הייתה חברה ביטוח אשר מיוצגת על ידי בא כוח שאינו עורך דין, בהשוואה למקרים שבהם הנתבע היה בעל דין יחיד. ראו שמואל בכר ואבישי קליין "פרדוקס הייצוג והכוח בבית המשפט לתביעות קטנות? על תביעות ביטוח, פערי כוחות וכף רגלו של השופט" **הפרקליט** נ 327, 360–365 (התש"ע). יש לשים לב לכך שמדובר במדגם קטן יחסית של 150 תיקים, שלא איפשר ניתוח סטטיסטי ושליטה במשתנים (ראו דיון בנקודה זו בפרק הבא). מחקר אחר מצא שהרחבת זכות הייצוג על ידי הסניגוריה הציבורית לעצורים בעבירות רכוש הפחיתה את הסיכוי להארכות המעצר ואת משך המעצר, כמו גם את הסיכוי להגשת כתב אישום: Iai Ater, Yehonatan Givati & Oren Rigbi, 'The Economics of Rights: Does the Right to Counsel Increase Crime' (2017) 9 American Economic Journal: Economic Policy 1.

הבעייתיות במחקרים הקיימים נעוצה פחות בתוצאות שלהם ויותר במתודולוגיה שהביאה לתוצאות אלו, ואשר עלולה להטיל ספק באמינותם ובתוקפם הכללי. בראש ובראשונה, מחקרי תצפית חשופים להטיית הבחירה, קרי הסכנה לפיה קיימים משתנים בלתי מבוקרים המשפיעים בו זמנית גם על עצם קיומו של ייצוג משפטי וגם על סיכויי ההצלחה בתיק. בנוסף, רוב המחקרים הקיימים בחנו את הקורלציה שבין ייצוג לתוצאה בתחומים מאוד ספציפיים ובהליכים בעלי מאפיינים ייחודיים, למשל כאלה שבהם מעורבות קבוצות מוחלשות או בעלי דין שיש ביניהם פערי כוח מבניים (כגון מפוני דיור, נתמכי ביטוח לאומי, חייבים, עובדים, קטינים, בני משפחה וכיו"ב). מגבלה משמעותית זו מקשה על כוח ההכללה של הממצאים והמסקנות של אותם מחקרים. בהמשך לכך, המחקרים הקודמים לא ממש הגדירו בבירור מהי שאלת העל שאותה הם מנסים לחקור, דבר המקשה על היכולת לפרש את ממצאיהם ולהעריך את חשיבותם הכללית והשלכות הרחב שלהם. למשל, האם מדובר בבדיקת 'חתרניות' המתכתבות עם טענות רדיקליות, המושמעות מעת לעת, בדבר היעדר הצורך בעורכי דין?¹⁹ או שמא מדובר בבדיקה ממוקדת של הצורך בייצוג בהליך מסוים, במדינה מסוימת, באופן שמקנה למחקר הנתון חשיבות מקומית בלבד? או, לחלופין, האם המטרה היא לנסות ולבדוק את התנאים הכלליים שבהתקיימותם יכול הייצוג המשפטי להועיל, ואת הנסיבות המשפיעות על עוצמת ההשפעה של ייצוג? ללא הגדרה ברורה כאמור של המטרה הכללית של עצם הצורך בבדיקת אפקט הייצוג, לא נוכל להעריך את החשיבות הרחבת של הממצאים של אותם מחקרים ואת הרלבנטיות שלהם להקשרים אחרים, או לשיטות משפט אחרות.

בניסיון לתת מענה *מסוים* לקשיים אלה, מחקר זה בודק מבחינה אמפירית את הקורלציה שבין ייצוג משפטי לבין תוצאות ההליך בעבירות תעבורה קלות של ברירת קנס בבתי המשפט לתעבורה בישראל. תיקים אלה יוצרים סביבה מחקרית ייחודית הצפויה להפחית באופן משמעותי את הסכנות הקשורות בהטיית הבחירה, והמאפשרת קבלת ממצאים בעלי כוח הכללה יחסית גבוה. בתמצית, ההליך בו מתמקד המחקר הינו פשוט וקצר, שנסב בעיקרו סביב טענות עובדתיות פשוטות ואינו דורש ידע או מיומנות משפטית מיוחדת. בעלי הדין אינם משתייכים לקבוצה ספציפית בעלת צרכים או מאפיינים ייחודיים, והתיקים שלהם דומים ברמה מספקת מבחינות רלבנטיות רבות. אם למרות תנאים אלה תימצא השפעה חיובית של הייצוג המשפטי, המשמעות היא שלייצוג המשפטי אפקט חזק בהרבה במקרים יותר מורכבים אשר דורשים ידע משפטי משמעותי. ממצא כזה צפוי להיות בעל כוח הכללה רב יותר ותחולה רחבה יותר, מעבר להקשר שנבחן, אם כי, כמובן, יכולת ההכללה אינה אוטומטית. המאפיינים הייחודיים של הליכים אחרים, הן מבחינת המשפט הדיוני והמהותי החל והן מבחינת מאפייני בעלי הדין וטיב הסכסוך, עשויים להשפיע על התנהגות אפקט הייצוג ולהגביל את היכולת להסיק ממחקר זה מסקנות גורפות.

פרק א יסקור את המחקרים שנערכו בתחום זה, תוך התמקדות באתגרים המתודולוגיים המרכזיים אשר עמדו בפניהם; **פרק ב** יתאר את הסיכונים השונים הקשורים להטיית הבחירה

¹⁹ קשה למצוא מקצוע אחר שעצם הצורך בו (להבדיל מהאפקטיביות של טיפול או שירות מסוים שהוא נותן) עמד לבחינה אמפירית כה נרחבת וכה בלתי פוסקת. לדין בהיבט זה ראו רביע עאסי "ראשית מעשה, הבה נהרוג את כל עורכי הדין": על התדמית החברתית של עורכי דין "ספר סלים ג'ובראן 1269–1288 (אהרן ברק, מוחמד ס. ותד, גד ברזילי ודורית פרידמן עורכים, נבו 2023).

והעשויים לערער את תוקף המסקנות של מחקרי תצפית קודמים, וכן יציג כיצד המחקר הנוכחי מבקש לצמצם סיכונים אלו; פרק ג יפרט את מבנה ומתודולוגיית המחקר; פרק ד יציג את התוצאות, אשר יידונו בהרחבה בפרק ה; לבסוף, פרק ו יתאר ממצאים נלווים אשר עלו מהמחקר ועשויים לשמש תשתית לעבודה עתידית.

א. סקירת ספרות: האתגר המתודולוגי

רובם המכריע של המחקרים האמפיריים בנושא אפקט הייצוג הינם מחקרי תצפית שבמסגרתם נבחנו תיקי בית משפט. בעשור האחרון נמתחה ביקורת נוקבת, המטילה ספקות כבדים במהימנות הממצאים המדווחים במחקרים אלה. ראשית, מספר רב מדי של מחקרי תצפית הסתפקו בהשוואה פשוטה ושטחית בין תוצאת משפטם של בעלי דין מיוצגים לאלה שאינם מיוצגים, מבלי לבחון מובהקות סטטיסטית או לשלוט במשתנים רלוונטיים שעשויים גם הם להשפיע על התוצאה.²⁰

טלו לדוגמה את המחקר שנערך על ידי אריקה האשימוטו, עליו נשען בית המשפט העליון של ארצות הברית בפסק הדין בעניין *Indiana v. Edwards* משנת 2008. בעניין זה סירבו השופטים לבחון מחדש את ההצדקה החוקתית של הזכות הכמעט מוחלטת לייצוג עצמי בהליכים פליליים.²¹ בין היתר, דחו השופטים את הטענה לפיה ייצוג עצמי חותר תחת הגינות ההליך, וזאת תוך התבססות על תוצאות מחקרה של האשימוטו, אשר לא מצא כל הבדל בשיעורי ההרשעה של נאשמים שייצגו את עצמם בהשוואה לנאשמים מיוצגים בהליכים פליליים בבתי משפט מדינתיים ופדרליים בארה"ב.²² אולם, מסדי הנתונים עליהם התבסס המחקר היו כה קטנים, עד שלא ניתן היה לבחון מובהקות סטטיסטית או לשלוט במשתנים הרלוונטיים, לרבות סוג העבירה הנדונה, מאפייני הנאשם, איכות הראיות וכיו"ב.²³ חשוב מכך, הייצוג קודד לפי סטטוס הייצוג במועד סיום התיק, וזהו קריטריון קידוד בלתי מדויק בעליל, שכן כפי שהאשימוטו עצמה מודה, סוג הייצוג עשוי להשתנות לאורך התיק: נאשמים אשר התאכזבו מהרשעה ופיטרו את עורך דינם יירשמו במועד סיום התיק כבלתי מיוצגים, בעוד שנאשמים אשר ייצגו את עצמם לאורך ההליך כולו ושכרו עורך דין רק בשלב גזירת הדין יירשמו כמיוצגים.²⁴

²⁰ לפי *Greiner & Pattanayak*, לעיל ה"ש 16, בעמ' 2196: "בערך מחצית מהמחקרים שמצאנו המתיימרים לספק הערכה כמותית של השפעת הייצוג דיווחו על תוצאה אחת או יותר (בדרך כלל כולן), מבלי לחשב מדד של מובהקות סטטיסטית" (תרגום שלי, ר.ע.).

²¹ *Indiana v. Edwards*, 554 U.S. 164 (2008). בפסק דין זה סרב בית המשפט העליון לבטל את הלכת פארטה שהכירה במעמד החוקתי של זכות זו: *Faretta v. California*, 422 U.S. 806 (1975).

²² Erica J. Hashimoto, *Defending the Right of Self-Representation: An Empirical Look at the Pro Se Felony Defendant*, 85(2) N. C. L. REV. 423-487 (2007) (להלן: "Hashimoto"). השוו ל- *Jona Goldschmidt & Don Stemen, Patterns and Trends in Federal Pro Se Defense, 1996-2001: An Explanatory Study*, 81 FEDERAL COURTS LAW REVIEW 102-106 (2015) שבו נמצא כי נאשמים מיוצגים בבתי משפט פדרליים בארה"ב השיגו שיעורי זיכוי גבוהים יותר מאשר נאשמים שייצגו את עצמם.

²³ Hashimoto, לעיל ה"ש 22, בעמ' 438-446. מאחר שמסדי הנתונים שעליהם הסתמכו במחקר זה לא כללו מידע על גזיר דין, המחקר לא יכול היה להשוות הבדלים בחומרת העונש.

²⁴ שם, בעמ' 445.

גם מחקרי התצפית שערכו ניתוח סטטיסטי ושלטו במשתנים הרלוונטיים שעמדו לרשותם סבלו מבעיה מהותית לא פחות. הם לא הצליחו להפריד בצורה מספקת בין השפעת משתנה הייצוג לבין ההשפעה האפשרית של משתנים פוטנציאליים אחרים, באופן אשר מעלה חשש מפני קיומה של "הטיית בחירה" (המכונה גם "בעיית האנדוגניות").²⁵ לא מן הנמנע כי בעלי דין מיוצגים נבדלו מבעלי הדין שייצגו את עצמם בדרכים משמעותיות אשר עשויות היו להשפיע על תוצאות ההליך. אם כן, כל הבדל אשר נצפה בתוצאות שהושגו על ידי בעלי דין מיוצגים לעומת אלה שהושגו על ידי בעלי דין שייצגו את עצמם עלול לנבוע לא מסוג הייצוג, אלא מגורמים אחרים שיכול שהשפיעו הן על סוג הייצוג והן על תוצאת ההליך.

כך, לדוגמה, מחקר אשר בחן הליכים אזרחיים בטאיוואן מצא כי נתבעים מיוצגים היו בעלי סיכוי גבוה הרבה יותר לזכות בהליך בהשוואה לנתבעים שאינם מיוצגים. עם זאת, לאחר ניתוח משתנים נוספים, הגיע החוקר למסקנה לפיה ההסבר הסביר ביותר להבדל שנמצא איננו נעוץ בסוג הייצוג, כי אם באמונתו של הנתבע בצדקת טענותיו—אמונה אשר לדעת החוקר השפיעה הן על סוג הייצוג והן על תוצאת ההליך. נתבעים אשר האמינו שיש להם תיק "חלש" הגיעו לפשרה מבלי לשכור עורך דין, ואילו אלו שהאמינו שיש להם תיק "חזק" נטו להימנע מהגעה לפשרה ועמדו על ניהול התיק, ומכאן שהיו בעלי סיכוי רב יותר הן להיות מיוצגים והן לזכות בתיק.²⁶

השיטה הנפוצה ביותר להתגברות על הטיית הבחירה ולמניעת הטיות שאינן ידועות היא ביצוע ניסויים מבוקרי הקצאה אקראית (Randomly Controlled Experiments), אשר נחשבים ל"סטנדרט הזהב" של מדעי החברה.²⁷ ניסויים אלו מעוצבים באופן השואף לבטל את השפעתם של גורמים בלתי ידועים ובלתי נשלטים באמצעות הקצאה שרירותית של טיפולים שונים לשתי קבוצות של משתתפים, אשר מוקצות באופן אקראי. הקצאה אקראית של בעלי דין לאופני ייצוג דיפרנציאליים צפויה לבטל כל קורלציה שיטתית בין עצם קיומו של הייצוג לבין מאפייני בעל הדין או התיק. מחקרים מעין אלו הינם נדירים בתחום זה, בעיקר לאור הקשיים הלוגיסטיים הכרוכים בביצועם בסביבת בית משפט, וכן בשל המגבלות האתיות הקשורות בהקצאה אקראית של ייצוג משפטי מבלי לפגוע בזכותם של משתתפים לייצוג למשפטי.

²⁵ בעוד שלעיתים נעשה שימוש זהה במונחים אלו, הם אינם זהים במשמעותם. ראו John Antonakis et al., *Causality and Endogeneity: Problems and Solutions* in THE OXFORD HANDBOOK OF LEADERSHIP AND ORGANIZATIONS 93–117 (2014). מאחר שהטיית הבחירה היא בעיית האנדוגניות

החמורה ביותר במחקרים על ייצוג, מחקר זה מתמקד בה.

²⁶ ראו Kou-Chang Huang, *How Legal Representation Affects Case Outcomes: An Empirical Perspective from Taiwan*, 5(2) J. EMPIR. LEG. STUD. 197–238 (2008) (להלן: "Huang").

²⁷ Stephen W. Raudenbush, *Advancing Educational Policy by Advancing Research on Instruction*, 45(1) AM. EDUC. RES. J. 206-230 (2008); Angus Deaton, *Instruments of Development: Randomization in the Tropics, and the Search for the Elusive Keys to Economic Development* (Research Program in Development Studies, Princeton University, 2009); Pat Dugard, *Randomization Tests: A New Gold Standard?* 3 J. CONTEXT. BEHAV. SCI. 65–68 (2014).

גם המחקרים הללו, שהם מבוססי ניסוי, אינם חפים מקשיים מתודולוגיים. למעשה, הם סובלים מאתגרים ומגבלות לא פחות מהותיות מאלה שסובלים מהם מחקרי תצפית.³² בשל אתגרים אתיים ולוגיסטיים מגוונים, המחקרים הנ"ל התבססו על מדגמים קטנים למדי: 129 תיקים במחקרם של Seron ואח' מ-2001; 207 תיקים במחקרם של Greiner & Pattanayak מ-2012 ו-129 תיקים במחקרם של Greiner ואח' מ-2013. מדגמים קטנים אלו מקשים על היכולת להבטיח איזון מתאים בקרב קבוצות הטיפול והביקורת בקשר למאפייני התיק ובעלי הדין.³³ יתר על כן, מדגמים כה קטנים מקשים במיוחד על זיהוי השפעות ייצוג חיוניות אך לא חזקות דיין. לאור העובדה כי מחקרים אלה מתמקדים בהצעות לייצוג ולא בשימוש בפועל בייצוג, הם סובלים מבעיית 'הצלבה' (crossover): חלק מבעלי הדין אשר מקבלים הצעה עשויים לסרב לה, וחלק מבעלי הדין שאינם מקבלים הצעה עשויים להבטיח ייצוג ממקורות אחרים. ממדי הצלבה עשויים להיות משמעותיים: במחקרם של Seron ואח' מ-2001, 44% מהמשתתפים שקיבלו הצעה לייצוג משפטי לא היו מיוצגים בפועל בהליך, ובמחקרם של Greiner & Pattanayak מ-2012, 39% ממשתתפי קבוצת הביקורת הצליחו להשיג ייצוג משפטי ממקורות אחרים.³⁴ הצלבות מעין אלו צפויות להפחית את ההבדל הנצפה בין שתי הקבוצות, בעקבות זיהוי שגוי של סוג הייצוג, באופן שיוביל לכישלון במציאת קורלציה בין ייצוג לבין תוצאות (בדיוק כפי שקרה במחקרם הנ"ל של Greiner & Pattanayak מ-2012).

יתרה מכך, הן המחקרים המבוססים על ניסוי והן מחקרי התצפית סובלים מבעיית הכללה או רלוונטיות: באופן טיפוסי, מחקרים אלה בוצעו בסביבת בתי משפט או בדין מיוחדים המטפלים באוכלוסיות פגיעות ומוחלשות, דוגמת דיירים במצב כלכלי ירוד, נתמכי ביטוח לאומי, חייבים בהליכי הוצאה לפועל או עבריינים, כאשר אוכלוסיות אלה מהוות קבוצה ייחודית בעלת מאפיינים ייחודיים במונחים של מניעים, התמדה, מוטיבציה, צרכים, יכולת עמידה בהליך וכיו"ב. לפיכך, הממצאים והמסקנות של מחקרים כאלה עשויים להיות בלתי ישימים בקונטקסטים אחרים, שבהם מעורבות אוכלוסיות בעלות מאפיינים שונים כאמור. כוח הכללה נמוך של ממצאים עשוי להיות תוצאה גם של המאפיינים הייחודיים של בתי המשפט או בתי הדין נשוא המחקר: בתי משפט העוסקים באוכלוסיות מיוחדות נוטים להיות קשובים יותר לצרכי המתדיינים הספציפיים הללו, בשל פגיעותם, לרבות בהיבט היעדר הייצוג. גם המבנה הדיוני וכללי הפרוצדורה עשויים להיות גמישים יותר בהשוואה לבתי משפט כלליים. התאמות אלו עשויות להפחית את השפעת הייצוג באופן המקשה על איתורה,

9% בלבד מחברי קבוצת הביקורת. ראו: D. James Greiner et al., *Using Random Assignment to Measure Court Accessibility for Low-Income Divorce Seekers* (118 Proceedings of the National Academy of Sciences, 2021), <https://www.pnas.org/doi/abs/10.1073/pnas.2009086118> (להלן: Greiner et al. 2).

³² ראו לדוגמה Taylor Poppe & Rachlinski, לעיל ה"ש 16.

³³ ב-Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16, בעמ' 2146–2147, 60% מחברי קבוצת הטיפול היו גברים, בהשוואה ל-46% בלבד בקבוצת הביקורת. ב-Greiner et al. 1, לעיל ה"ש 28, בעמ' 921–924, היו מספר משתנים לא מאוזנים, לרבות שליטה באנגלית וייצוג בעל הדירה המבקש לגרש את הדיירים; ב-Greiner et al. 2, לעיל ה"ש 31, בעמ' 2, מתוך 311 תיקים שנבחנו, רק ב-74 הוצע ייצוג.

³⁴ ב-Greiner et al. 2, לעיל ה"ש 31, מידע אודות 151 מתוך 237 משתתפים בקבוצת הבקרה לא היה זמין.

כמו גם על כוח ההכללה של אפקט שכזה, ככל שיימצא, והיכולת להכליל ממנו ולהסיק מסקנות רחבות יותר.

ב. הטיית הבחירה

מחקר זה בוחן את אפקט הייצוג על ידי שימוש במתודולוגיה תצפיתית—המאפשרת הקמתו של מדגם יחסית גדול ומגוון מבחינת מאפייני המשתתפים בו—בסביבת מחקר המפחיתה בצורה משמעותית את הסיכונים הכרוכים בהטיית הבחירה, והמאפשרת הכללה טובה יותר של הממצאים. תחילה נסקור בקצרה את גורמיה וביטוייה האפשריים של הטיית הבחירה, ולאחר מכן נפרט כיצד התמקדות בעבירות תעבורה קלות מצליחה לרכז את רובם בצורה משמעותית.

1. סקירה כללית

כאמור, הבעיה המרכזית של מחקרי תצפית היא הטיית הבחירה. משמעותה בהקשר זה היא שישנה אפשרות סבירה שההבדלים בתוצאות שהשיגו בעלי דין מיוצגים לבין אלו שהושגו על ידי בעלי דין בלתי מיוצגים לא נובעים מההבדל בסוג הייצוג אלא מגורמים בלתי ידועים אחרים, אשר יכול שהשפיעו בו זמנית על סוג הייצוג ועל טיב התוצאה. מטעמי נוחות, ניתן לחלק גורמים אפשריים אלה למספר קבוצות מרכזיות: גורמים הקשורים למתדיינים; גורמים הקשורים לעורכי הדין; גורמים הקשורים לתיק וגורמים מערכתיים הקשורים להליך. כפי שנראה, ההשפעות של גורמים אלה בכל מקרה נתון יכולות להיות מגוונות ולעתים אף סותרות, הכל בהתאם לנסיבות.³⁵

(א) גורמים הקשורים למתדיינים

מתדיינים בעלי מוטיבציה ונחישות גבוהה, שתוצאת ההליך חשובה להם, צפויים להשקיע בו מאמץ רב יותר בהשוואה למתדיינים שאינם בעלי מוטיבציה או נחישות דומות. מתדיינים כאלה הינם בעלי סיכוי רב יותר לזכות בתיק במנותק מסוג הייצוג שיש להם. אולם מוטיבציה גבוהה עשויה להשפיע גם על נכונות בעל הדין לחפש ייצוג משפטי ולשלם עבורו. מכאן, עצם ההחלטה לשכור עורך דין עשויה, כשלעצמה, להעיד על מוטיבציה גבוהה להגיע לתוצאה טובה, ולכן כל תוצאה שנצפית עשויה להיות תולדה של המוטיבציה הגבוהה ולא (או לא רק) של הייצוג. מחקרים אמפיריים מראים כי הזהות הדיונית של בעל הדין יכולה לשמש אינדיקציה רלוונטית לעניין זה: תובע שיוזם את ההליך, עשוי להיות בעל מוטיבציה גבוהה יותר, ומכאן בעל סיכוי גבוה יותר להיעזר בייצוג משפטי, מאשר נתבע שעליו נכפה ההליך.³⁶ המוטיבציה וההתמדה של בעל הדין לא רק משפיעות על טיב הייצוג, הן גם יכולות להיות מושפעות ממנו. הייצוג המשפטי יכול להעצים את בעל הדין ולהגדיל את מחויבותו להליך המשפטי, ואילו היעדרו של ייצוג כזה עשוי להגביר את תחושות הייאוש או המתח, באופן הפוגע ביכולתו של בעל הדין לתחזק את ההליך ולשרוד את מורכבותו.

³⁵ לדין מעשיר בנושא הטיית הבחירה ביחס להשפעת הייצוג על התוצאות, ראו Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16, בעמ' 2184–2195.

³⁶ Moorhead & Sefton, לעיל ה"ש 4 ומכתב הנשיא, לעיל ה"ש 5; השוו ל-Huang, לעיל ה"ש 26, בעמ' 217–221, 226–230.

מעבר למוטיבציה, יכולת אישית (במונחים של כושר ביטוי, השכלה, כישרון אישי וניסיון חיים) אף היא משפיעה. סביר להניח שבעל דין עם יכולת אישית גבוהה יהיה בעל סיכוי טוב יותר לנצח כשהוא לא מיוצג מאשר מתדיין בלתי מיוצג הנעדר תכונות אלו. לבעל דין זה כאמור אף סיכוי גבוה יותר להצליח לגייס ייצוג משפטי, ככך שירצה בכך, ולמקסם את התועלת של הייצוג המשפטי עקב שיתוף פעולה מוצלח יותר. תכונה זו יכולה לפעול גם בכיוון הפוך: בעלי דין עם יכולות גבוהות עשויים להרגיש ביטחון עצמי ברמה כזו שמובילה אותם לבחור בייצוג עצמי. במילים אחרות, רמות שונות של נחישות, התמדה ויכולת אישית של בעל דין יכולות להשפיע בו זמנית הן על הסיכוי להיות מיוצג בידי עורך דין והן על תוצאת ההליך.

סוגים שונים של ייצוג משפטי עשויים לשקף הבדלים בתכונות האישיות של בעלי הדין שיכולים להשפיע גם על התוצאה. בעלי דין המיוצגים על ידי עורכי דין פרטיים עשויים להיות בעלי תכונות שונות מבעלי הדין המיוצגים על ידי עורכי דין מהסיוע המשפטי. בין היתר, ההבדל בייצוג עשוי ללמד על הבדל במצב הכלכלי של בעלי הדין, וזה עשוי בתורו להשפיע הן על המוטיבציה של בעלי הדין, הן על מידת המחויבות שלהם להליך והן על היכולת שלהם להשקיע בו ולהחזיק אותו מספיק זמן כדי לזכות. פגיעות כלכלית עשויה להוביל לשנאת סיכונים, ולפיכך ליכולת חלשה יותר להחזיק מעמד ולתחזק הליך ארוך שעלויותיו ותוצאותיו אינן וודאיות.

(ב) גורמים הקשורים לעורכי הדין

עורכי הדין הטובים והמנוסים יותר צפויים להעדיף תיקים בעלי סיכויי הצלחה גבוהים, על מנת להמשיך לבנות מוניטין חיובי. עם זאת, חלקם עשוי להסכים לייצג בתיקים חלשים יותר בתמורה לשכר טרחה הולם, המפצה אותם על הפגיעה האפשרית במוניטין בעקבות הנכונות לייצג בתיקים מעין אלו.

שכר טרחה המותנה בתוצאה מתמרץ עורכי דין לקחת תיקים בעלי סיכויי הצלחה גבוה יותר. תיקים חלשים עשויים להיות כה לא אטרקטיביים עד שיהיה קשה (ולעתים אף בלתי אפשרי) למצוא ייצוג משפטי איכותי (או אפילו ייצוג משפטי כלשהו). במקרים מסוימים, השפעת הייצוג המשפטי עשויה לבוא לידי ביטוי בשכנוע הלקוח לוותר על התיק ולהימנע מפתיחה בהליך משפטי. אם כן, ייצוג עצמי עשוי ללמד על היעדר סיכויי הצלחה משמעותיים בתיק.

מנגד, ייצוג עצמי יכול ללמד גם על חוסר הכדאיות הכלכלית של התיק, ללא קשה לסיכויי ההצלחה שלו. חוסר הכדאיות עשוי לגרום חוסר יכולת לגייס עורך דין או ליטיגציה פחות נלהבת, בשל היעדר מוטיבציה כלכלית. אם כן, ייצוג עצמי וביצוע חסר של עורכי דין יכולים לשקף את חוסר הכדאיות הכלכלית של תיקים מסוימים.

(ג) גורמים הקשורים לתיק

סיכויי ההצלחה של התיק עשויים להשפיע על סוג הייצוג בדרכים שונות, בהתאם לנסיבות. ככלל, סיכויי הצלחה נמוכים צפויים להוביל את בעל הדין לבחור שלא להגיש תביעה או, אם מדובר בנתבע, לוותר על ייצוג משפטי במטרה למזער הפסדים.³⁷ עם זאת, ישנם מצבים

³⁷ כפי שקרה במחקרו של Huang, לעיל ה"ש 26. אפשר גם לטעון שידע משפטי מסייע בזיהוי טוב יותר של סיכויי הצלחה גבוהים, ולפיכך ההסתברות של הבאת תיק לא מוצדק הינה גבוהה יותר במקרה של בעל דין לא

שבהם דווקא בנסיבות אלה, בעל דין ינסה לשכור עורך דין בתקווה שסיוע מקצועי ישפר את מצבו ויביא לתוצאה פחות גרועה מזו המתבקשת מחומר הראיות בתיק. מנגד, סיכויי הצלחה גבוהים עשויים להוביל את בעל הדין לוותר על הייצוג המשפטי בשל תחושת אי צורך. חשיבות התוצאה של ההליך יכולה להשפיע על סוג הייצוג ועל המוטיבציה של בעל הדין. ככל שההשפעה הצפויה קשה או חמורה מבחינת בעל הדין, כך הוא צפוי להיות מיוצג (אם יש באפשרותו). סוג התיק עשוי אף הוא להשפיע הן על סוג הייצוג והן על סוג הטיית הבחירה המתרחשת.³⁸ הליכים מסוימים, דוגמת תיקי משפחה, עשויים להיות כה רגשיים, עד שבעלי דין יתעקשו לטפל בהם בעצמם וללא תיווך של גורם שלישי.³⁹ מורכבות התיק הינה גורם השפעה נוסף: אפילו בהינתן סיכויי הצלחה נוחים, בעלי דין עלולים להתקשות בניהול תיקיהם בשל מורכבויות משפטיות בדין המהותי או הפרוצדורלי.

(ד) גורמים מערכתיים הקשורים להליך

יש להניח שהליכים פורמליים ואדברסריים מותאמים פחות לייצוג עצמי. הליכים כאלה יכולים להרתיע בעלי דין מלייצג את עצמם, וסיכויי ההצלחה בהם צפויים להיות נמוכים יותר בהיעדר ייצוג משפטי—בהשוואה להליכים פחות פורמליים ופחות אדברסריים. אכן, הליכים בעלי אופי אינקוויזיטורי, שבהם מקבל ההחלטות מעורב בפיתוח הראיות והטיעונים, ושבהם הדין אינו נשלט על ידי כללי פרוצדורה וראיות נוקשים ומורכבים, עשויים להיות נגישים יותר למתדיינים בלתי מיוצגים. סביר להניח שבעלי דין המייצגים את עצמם יצליחו לנהל את ההליך ולהגיע לתוצאות טובות יותר עבורם בהליך בעל אופי פחות פורמלי המובל על ידי שופט. ערכאות מסוימות מעוצבות על מנת לתת מענה למתדיינים מוחלשים ופגיעים (לרבות בלתי מיוצגים, עובדים, בני משפחה וקטינים) או לקדם ערכים חברתיים המחייבים את השופטים בערכאות האמורות לגלות קשב מיוחד לצרכים של מתדיינים מעין אלו (שיקום, הגנה על התא המשפחתי, קידום טובת הילד, עידוד פשרות והסכמות ועוד). גורמי הסיוע המשפטי תורמים גם הם להטיית הבחירה, שכן הם יוצרים הבדלים בתכונות התיקים והמתדיינים המשתייכים לכל אחת משתי הקבוצות הרלוונטיות (מיוצגים ולא מיוצגים). בהקשר הפלילי, ייצוג משפטי מוצע בנדיבות על בסיס צורך כלכלי וחומרת העבירה, ללא קשר לסיכויי הצלחת התיק. יתר על כן, סנגורים אינם זכאים לסרב לייצג נאשם רק משום שסיכויי ההצלחה שלו נמוכים. להיפך, ככל שעוצמת הראיות נגד הנאשם גדולה יותר, כך זכאותו לייצוג משפטי הופכת לחזקה יותר. זהו אחד ההסברים הקלאסיים שחוקרים נותנים על מנת להסביר מדוע בהליכי נוער בארה"ב נמצא כי נאשמים מיוצגים מקבלים עונשים חמורים יותר מאלו שאינם מיוצגים.⁴⁰

מיוצג מאשר בעל דין מיוצג. אולם, טענה זו אינה תמיד נכונה, שכן גם עורכי דין עשויים, בתנאים מסוימים, לקחת תיקים לא מוצדקים, ובעלי דין לא מיוצג לא תמיד מביאים תביעה ללא כל התייעצות או בירור מקדימים מול גורמים מקצועיים.

³⁸ לקורלציה בין חשיבות התוצאה לבין תדירות הייצוג יש תמיכה אמפירית: ראו Huang, לעיל ה"ש 26, בעמ' 205.

³⁹ ראו לדוגמה שם, בעמ' 206–207.

⁴⁰ ראו לדוגמה Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16, בעמ' 2190–2191; Taylor Poppe & Rachlinski, לעיל ה"ש 16, בעמ' 899–900.

בהקשר האזרחי, גופי הסיוע המשפטי לרוב מפעילים מנגנוני סינון המתמקדים הן במצבו הכלכלי של בעל הדין והן בסיכויי ההצלחה של התיק, וזאת במטרה לנצל בצורה אופטימלית משאבים מוגבלים. ארגוני חברה אזרחית המעניקים סיוע משפטי עשויים לתעדף תיקים בעלי השפעה רחבה על הציבור או בתחום ספציפי שבו הם נכונים יותר להשקיע מאמצים ומשאבים.

שופטים יוצרים הטיית בחירה משלהם כאשר הם משתמשים בסמכות למנות עורך דין למתדיינים שאינם זכאים באופן אוטומטי לייצוג על חשבון המדינה.⁴¹ החלטת השופט יכולה להתבסס על מגוון רב של שיקולים, החל בחומרת השלכות ההליך על בעל הדין הספציפי, וכלה בחוסר היכולת של בעל הדין לנהל את התיק בצורה יעילה.

2. מדוע הליכי תעבורה?

כאמור, הטיית הבחירה יכולה ללבוש צורות שונות ומשתנים שונים עשויים להשפיע, לעיתים בכיוונים מנוגדים, הן על סוג הייצוג והן על ההסתברות של תוצאה טובה עבור המתדיין. מחקר זה בחר להתמקד בהליכי תעבורה העוסקים בעבירות תנועה קלות המכונות "ברירות קנס". הליכים אלה מעניקים סביבה מחקרית ייחודית, המאפשרת צמצום הסיכונים השונים המזוהים עם הטיית הבחירה למינימום האפשרי. אמנם לא ניתן במחקר תצפית להימנע לגמרי מהסכנות הכרוכות בהטיית הבחירה, כפי שנראה מיד, השונות הצפויה במאפייני התיקים והנאשמים במדגם, שאינה נובעת ממשתנים שאפשר לשלוט בהם, צפויה להיות נמוכה. סביר להניח כי הנאשמים במחקר דומים ברמות מוטיבציה ונחישות (גבוהות), במנותק מסוג הייצוג. בנוסף, הסיכוי לכך שההבדל בסוג הייצוג (משפטי נ' עצמי) ישקף שונות שיטתית במצבם הכלכלי של בעלי הדין או בסיכויי ההצלחה של התיק הינו נמוך. יתר על כן, למרות שמדובר בהליך פלילי מבחינה פורמלית, בפועל זהו הליך קצר ופשוט, שגם מי שאינו בקיא ברזי המשפט מסוגל להשתלט עליו בצורה סבירה, כך שהייצוג המשפטי אינו אמור להקנות יתרון משמעותי למיוצגים על פני הלא מיוצגים. לבסוף, בעלי הדין שנדגמו אינם משתייכים לקבוצה מיוחדת, ומכאן פוטנציאל ההכללה הגבוה של הממצאים שיתקבלו במחקר. על מנת להבין את פשר ההנחות הללו, נדרש הסבר קצר על המסגרת המשפטית המסדירה הליכי תעבורה בישראל.

(א) הליכי תעבורה בישראל: סקירה תמציתית

עבירות התעבורה מחולקות לשתי קטגוריות מרכזיות, כפונקציה של חומרת העבירה. הקטגוריה הראשונה כוללת עבירות חמורות כגון נהיגה תחת השפעת אלכוהול, נהיגה ללא רישיון ונהיגה בזמן פסילה.⁴² נהגים אשר מקבלים דו"חות תנועה בגין עבירות כאלה יזומנו לבית המשפט ויתקיים בעניינם הליך פלילי רגיל (להלן: "עבירות הזמנה לדין"). הקטגוריה השנייה עוסקת בעבירות קלות יחסית, אשר העונש הקבוע בצידן הוא קנס כספי (להלן: "עבירות קנס" או "עבירות ברירת קנס"). בעבירות קנס, ברירת המחל היא תשלום הקנס,

⁴¹ סמכויות כאלה קיימות בהרבה מדינות בעולם. בישראל, ראו ס' 5(ג) לחוק הסיוע המשפטי, התשל"ב-1972; ס' 15(א)-(ה) לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982; ס' 18(ב) לחוק הסטגוריה הציבורית.

⁴² ס' 10, 36(א), 39א, 62 ו-67 לפקודת התעבורה [נוסח חדש] (להלן: "פקודת התעבורה").

אלא אם כן הנהג בוחר לבקש להישפט תוך 90 ימים מיום קבלת הדו"ח.⁴³ כאשר נהג מבקש להישפט, מופעל נוהל קצר של בקרת איכות, שבמסגרתו תובע משטרתי בודק את החומר הראייתי ומחליט אם הדו"ח ניתן כדין ועומד בדרישות החוק. ככל שהתשובה לכך חיובית, התובע יגיש לבית המשפט כתב אישום על בסיס הדו"ח.

סיווגה של עבירת תעבורה כעבירת הזמנה לדין או כעבירת ברירת קנס קבוע בדין ואינו נתון לשיקול דעתו של מאן דהוא. לפיכך, האפשרות לשלם את הקנס ולהימנע ממשפט פתוחה בפני כל נהג המבצע עבירת קנס, ללא קשר לקיומן של הרשעות תעבורה קודמות, לנסיבות העבירה, או לשום גורם אחר.

כאשר מתקיים הליך משפטי – בין משום שמדובר בעבירת הזמנה לדין ובין משום שמדובר בנהג שקיבל דו"ח ברירת קנס אך ביקש להישפט – בידי השופט שיקול דעת רחב וסמכות להטיל מגוון עונשים על נהגים שהורשעו בדין.⁴⁴ לרוב, אמנם, גזרי הדין מטילים קנסות צנועים יחסית, אולם במקרים חמורים, גזרי הדין עשויים לכלול גם את פסילת רישיון הנהיגה. חשוב להדגיש כי גם בעבירות קנס, ברגע שנתבקש הליך משפטי, בית המשפט אינו מוגבל לסכום הקנס המקורי שהנאשם היה יכול לשלם אילולא ביקש להישפט. הסבר על כך מופיע על גב טופס הבקשה להישפט, וכן בהזמנה לבית המשפט (אם כי בשני המקרים המידע אינו מודגש והוא נמצא בתוך מלל רב וצפוף הכתוב באותיות קטנות).

רוב עבירות התעבורה גוררות קנסות צנועים מבלי שיש בצידן השלכות כלשהן מעבר לכך. אולם, בדומה למדינות רבות אחרות, ישראל מפעילה שיטת ניקוד המבקשת לטפל בעבריינים חוזרים הזקוקים לאמצעי תיקון. לפי שיטה זו, לכל עבירה מוקצה מספר זוגי של נקודות, הנע בין 0 ל-10, בהתאם לחומרתה.⁴⁵ כאשר נהג משלם קנס או מורשע בעבירה שיש בגינה נקודות, הנקודות שנקבעו בדין לאותה עבירה יירשמו באופן אוטומטי לחובתו. כאשר נהג צובר לחובתו 12 נקודות, הוא נדרש להשתתף בקורס נהיגה נכונה בסיסי בן שני מפגשים, ובסופו להשלים מבחן עיוני פשוט. תוקף הנקודות פג תוך שנתיים ממועד ביצוע העבירה, אלא אם במהלך אותה תקופה צבר הנהג 22 נקודות או יותר, או אז התוקף מתארך ל-4 שנים. נהגים שצברו לחובתם 24–34 נקודות תעבורה יידרשו לעבור בנוסף לקורס הבסיסי גם קורס נהיגה נכונה ייעודי בן שני מפגשים, כאשר בסופו מבחן תאורטי. רישיונם של נהגים שנצברו לחובתם יותר מ-36 נקודות ייפסל לתקופה בת שלושה חודשים, ואילו רישיונם של נהגים

⁴³ עבירות קנס נקבעות בצו התעבורה (עבירות קנס, התשס"ב-2002), אשר חל בהתאם להוראות סעיפים 228–230 לחוק סדר הדין הפלילי, התשמ"ב-1982 והוראות סעיף 30 לפקודת התעבורה.

⁴⁴ מס' 62 והפרק השביעי לפקודת התעבורה עולה כי בית המשפט לתעבורה רשאי להטיל עונשי מאסר מותנה ובפועל לתקופות של ימים ספורים, חודשים ואף שנים, וכן קנסות כספיים הנעים בין עשרות למאות אלפי שקלים, כאמור בס' 61(א) לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

⁴⁵ במילים אחרות, נקודות התעבורה הצמודות לעבירות עולות באופן הבא: 0, 2, 4, 6, 8, 10. לפי התוספת הששית לתקנות התעבורה, התשכ"א-1961 (להלן: "תקנות התעבורה"), ישנן 1,071 עבירות שאינן גוררות נקודות; 18 עבירות שבצדן 2 נקודות; 47 עבירות שבצדן 4 נקודות; 124 עבירות שבצדן 6 נקודות; 124 עבירות שבצדן 8 נקודות ו-128 נקודות שבצדן 10 נקודות.

שצברו לחובתם יותר מ-72 נקודות ייפסל לתקופה בת תשעה חודשים ויחודש רק לאחר שהנהג יעבור בדיקות רפואיות, מבחן עיוני ומבחן נהיגה מעשי.⁴⁶ בעוד שהפרטים המדויקים של שיטת הניקוד עשויים שלא להיות מובנים במלואם לרוב הנהגים, הם בדרך כלל מבינים את הרעיון הבסיסי: צבירת נקודות תגרור בשלב מסוים אמצעי תיקון, וככל שנצברו יותר נקודות, כך יינקטו אמצעים חמורים יותר. עם זאת, נקודות תעבורה גוררות אמצעי תיקון רק כשהן מצטברות, ונדרשת מידה רבה של רצידיביזם בטרם יינקט צעד פוגעני כמו פסילת רישיון הנהיגה.

מכיוון שסכומי הקנסות המוטלים בעבירות קנס הינם צנועים יחסית ונעים בין 250 ₪ ל-1,500 ₪, סביר להניח כי, לרוב, צבירת נקודות היא השיקול המרכזי של נהגים בהחלטה לבקש להישפט. כאמור, נקודות התעבורה הצמודות לכל עבירה נקבעות בתקנות, ואין לאף גורם, אפילו לבית המשפט לתעבורה, סמכות לשנות או לבטל אותן. הדרך היחידה להביא לביטול או שינוי הנקודות היא באמצעות ניהול הליך משפטי, שבמסגרתו הנאשם יזוכה מהעבירה או, לחלופין, ייכרת הסדר טיעון בין התביעה לנאשם, שבמסגרתו התביעה תסכים לתקן את סעיף האישום בסעיף עבירה שיש בצידה פחות נקודות או שאין בצידה נקודות כלל.

(ב) העבירות שנגדמו במחקר

מחקר זה התמקד בשני סוגים של עבירות קנס שבצידן 8 נקודות תעבורה: עבירות מהירות פשוטות הגוררות קנס בסך 750 ₪, ועבירת שימוש בטלפון סלולרי שבגינה קבוע קנס בסך 1,000 ₪.⁴⁷ להתמקדות בעבירות פשוטות אלה מספר יתרונות מתודולוגיים הקשורים לשכיחות הייצוג העצמי ולמאפייני בעלי הדין והתיקים.

ראשית, ניתן לצפות למצוא מספר ניכר של נאשמים המייצגים את עצמם. בהתחשב בפשטות התיקים מבחינה פרוצדורלית ומהותית, ובהשלכותיהם הקלות יחסית, נאשמים רבים צפויים להרגיש היעדר צורך בייצוג משפטי, ללא קשר ליכולתם הכלכלית. מנגד, בצד השני אין שונות בהיבט הייצוג שכן התביעה המשטרית תמיד מיוצגת, וזו עובדה הידועה לנאשם. אם כך, חלוקת הייצוג בין שני בעלי הדין הינה אחידה, למעט במשתנה של ייצוג הנאשם.

יתר על כן, פשטות ההליך מאפשרת למחקר זה להימנע מהבדלים שיטתיים בהתפלגות הייצוג המשפטי גם בהיבטים אחרים מלבד יכולת כלכלית. אין סיבה להניח שהתפלגות הייצוג המשפטי מתכתבת באופן שיטתי עם סיכויי הצלחתו של התיק או עם מורכבותו. כל התיקים הם ברמת מורכבות נמוכה באופן דומה, ובהתחשב בפשטות הראיות, הנסמכות בעיקר על קריאות ממכשירים טכנולוגיים או על תצפיות פשוטות של שוטרי תנועה אובייקטיביים, רוב התיקים צפויים להיות בעלי סיכויי הצלחה דומים (ונמוכים). למעשה, ברוב התיקים הללו ההרשעה היא התוצאה המסתברת ביותר, אלא אם התרחשו כשלים

⁴⁶ תקנות 547-549 לתקנות התעבורה. המידע זמין גם באתר משרד התחבורה והבטיחות בדרכים: https://www.gov.il/he/departments/guides/scoring_system_traffic_offens:chapterIn.dex=1

⁴⁷ עסקינן בעבירות מהירות שבהן החריגה היא בין 21 ל-40 קמ"ש מעל המהירות המותרת, לפי תקנה 54(א) לתקנות התעבורה. סמלי העבירות הרשמיים הם: 6536, 6542, 6545 ו-6554. עבירת השימוש בטלפון הינה לפי תקנה 28(ב)(1)(א), וסמל העבירה הרשמי הוא 7140.

פרוצדורליים, טכניים או ראייתיים מהותיים, אשר התפספו בתהליך בקרת האיכות שנערך על ידי התביעה טרם הפתיחה בהליך.

התיקים שנדגמו פשוטים לא רק בהיבט המשפט המהותי אלא גם הדיוני. לכל יום דיונים נקבעים עשרות תיקי קנסות. ככלל, בעל הדין שמגיע לדיון, בין אם מיוצג ובין אם לאו, מנהל שיחה קצרה עם התובע שבמסגרתה מתנהל משא ומתן מהיר במתכונת של "תן וקח" שמסתיים בהסדר טיעון. גם במקרים הנדירים שבהם תיק ממשיך להוכחות, מדובר בדרך כלל בדיון אחד, פשוט יחסית, המתמקד בעובדות; מחלוקות משפטיות בין הצדדים הינן נדירות ביותר. מכאן, ברוב התיקים שנדגמו התנהלה ישיבה מהותית אחת ויחידה, שסיפקה בסיס השוואה ובסיס נתונים אחיד לכל התיקים.

ההתמקדות בעבירות קנס מצמצמת עד מאוד את השונות בין התיקים והנאשמים, מכיוון שבכל התיקים שנבדקו הנהגים היו אלו שביקשו להישפט. הם אלה שיוזמו את ההליך המשפטי, והם מעוניינים וחפצים בקיומו—בניגוד לעבירות הזמנה לדין, שבהם ההליך המשפט נכפה על הנהג בניגוד לרצונו. בכדי להבטיח זאת, תיקים שבהם הנאשם ביקש להישפט אך לא התייצב לדיון, וכתוצאה מכך נשפט בהיעדר, לא הוכנסו לניתוח. אם כך, המחקר כולל אך ורק מתדיינים בעלי רמת מוטיבציה גבוה באופן דומה, אשר טרחו לתקוף את הדר"ח ולהגיע לבית המשפט, למרות שיכלו פשוט לשלם את הקנס ולהמשיך הלאה. כל המתדיינים במדגם מעוניינים ונחושים לשנות את התוצאה בעניינם. לכולם איכפת מהתיק. אלמלא היו כאלו, הם היו משלמים את הקנס ונמנעים מהליכים משפטיים ומהטרחת והעלות הכרוכות בהם. לפיכך, השונות בין הנאשמים בהיבט זה צפויה להיות נמוכה, שכן עצם ההחלטה של נהג לבקש להישפט ובהמשך להגיע לדיון, למרות שמדובר בעבירת קנס שגובהה לא מצדיק את כל הטרחה, אי הנוחות, והעלות הכרוכה בהגעה לבית המשפט, מעידה על רמה גבוהה של מוטיבציה, התמדה, מחויבות, ונחישות לשינוי התוצאה, במנותק מסוג הייצוג של אותם נאשמים.

יש לזכור כי בהתחשב בהשלכות הקלות של עבירות מסוג זה, ובתדירות ביצוען הגבוהה בקרב נהגים, אין לנהגים תמריץ משמעותי לבקש להישפט. הרי מלבד אי הנוחות הנובעת מהשתתפות בקורס נהיגה מונעת, צריכה להיות מידה גבוה של רצידיביזם טרם הפעלת האמצעים החמורים יותר על ידי הרשות, דוגמת פסילת רישיון. ואכן, נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מלמדים כי בתקופה הרלוונטית 6.9% בלבד מכלל הנהגים שקיבלו דו"חות מסוג ברירת קנס ביקשו להישפט.⁴⁸ מכאן שעצם הבקשה להישפט מלמדת על מוטיבציה גבוהה. הנה כי כן, במדגם זה, 14% בלבד מהנהגים אשר ביקשו להישפט לא הגיעו לדיון. מכאן עולה כי נהגים המבקשים להישפט ומגיעים לדיון בעניינם הינם בעלי מוטיבציה גבוהה להימנע מהשלכות העבירה. תכונה זו הופכת את הנאשמים במדגם לאחידים יותר בעמדותיהם, ברמות המוטיבציה וההתמדה שלהם בהשוואה לנאשמים במחקרים אחרים שבהם ההליך נכפה על בעלי הדין (בין אם מדובר בנתבעים או בנאשמים שנגררים להליך בעל כורחם, ובין אם מדובר בבעלי דין מוחלשים שנשללה מהם קצבה או זכות חיוניות לקיומם והמאלצת אותם לפנות לבית המשפט).

⁴⁸ הצוות הבינמשרדי לבחינת סמכות הדיון בעבירות תעבורה מסוג "ברירת משפט" דין וחשבון (2020) <https://shorturl.at/cnru6>, בעמ' 10.

מבחינה פורמלית, עבירות תעבורה מסווגת כעבירות פליליות, ולפיכך עורכי דין אינם רשאים להתקשר בהסכמי שכר טרחה שתלויים בתוצאה שתתקבל. לפיכך, לא ניתן לטעון כי לעורכי הדין במדגם היה תמריץ כספי כלשהו להעדיף תיקים חזקים.⁴⁹ בנוסף, העבירות שנבחרו אינן מזכות את הנאשמים בייצוג על ידי הסניגוריה הציבורית, ולכן אין חשש מפני הבדל שיטתי בסוג הייצוג המשפטי (ציבורי מול פרטי) או בהתפלגותו על סמך כשירותו האישית, יכולתו הכלכלית של הנאשם או סיכויי ההצלחה של התיק. גם שכר הטרחה הצפוי אינו גבוה במיוחד, זאת בשל העבודה הקטנה הנדרשת לסיום תיקים אלה וגם בשל והשלכותיהם הקלות יחסית (בממוצע, שכר הטרחה נע סביב 1,500 ₪ לתיק).⁵⁰ מכאן שאין לעורכי הדין תמריץ חזק לנהל ליטיגציה לוחמנית, ולא צפויה שונות כלכלית משמעותית בין מיוצגים ללא מיוצגים. במלים אחרות, לא צפויים הבדלים משמעותיים בתמריצים הכספיים של עורכי הדין, בכדאיות הכלכלית של התיקים, ובכישרונם או ביכולתם האישית או הכלכלית של נאשמים מיוצגים לעומת כאלו המייצגים את עצמם.

הגיוון הסוציו-אקונומי של נאשמים בבתי המשפט לתעבורה מסייע אף הוא בהפחתת הטיות הנובעות מתפיסות של מעמד חברתי.⁵¹ בניגוד להרבה תיקים פליליים, שבהם הרושם שיוצר הנאשם עשוי להשפיע מאוד על התוצאה, הליכי התעבורה מתאפיינים במידת הסתמכות גבוהה על ראיות טכנולוגיות ותצפיות משטרותיות פשוטות. ההשפעה הפוטנציאלית של הטיות מתמתנת עוד יותר לאור העובדה שהקנסות בגין העבירות הכלולות במדגם עומדים על 750 או 1,000 ₪, וכמות נקודות התעבורה המוטלות מוגבלת ל-8, דבר המגביל מאוד את טווח השינויים האפשריים בתוצאות. המשמעות היא שכל השפעה של הייצוג אשר תמצא בהקשר זה הינה חסינה יחסית מפני הטיות המבוססות על הפרט, וצפויה להיות בולטת עוד יותר בהקשרים אחרים, שבהם מורכבות התיקים והשונות בגזרי הדין גדולה יותר.

המחקר הנוכחי מצליח להימנע מבעיה מתודולוגית נוספת אשר ניצבה בפני מחקרי תצפית קודמים. Greiner & Pattanayak טענו כי התמקדות מחקרי תצפית רק בתיקים

⁴⁹ זו היתה אחת הביקורות על מחקרי תצפית שהועלתה על ידי Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16, בעמ' 2194. לאור העובדה כי א-פריורית סיכויי ההצלחה בתיקים השונים צפויים להיות דומים, נראה כי שיקולי המוניטין של עורכי דין לא צפויים לשמש כמסננת משמעותית של תיקים חלשים. הנחה זו מתחזקת לאור העובדה כי ישראל מחזיקה בשיא עולמי של היחס של עורכי דין לאוכלוסייה. בהינתן ההצפה בשוק עורכי הדין, סביר להניח שנהג שירצה להיות מיוצג יצליח למצוא עורך דין שיסכים לייצג אותו. על הצפת המקצוע, ראו: לימור זר-גוטמן, "השפעות העלייה הדרמטית בספר עורכי הדין" המשפט כ (תשע"ה) 71; דוד זלמנוביץ, "סקטור עורכי הדין: צילום מצב דמוגרפי וכלכלי (גלובס מאי 2022), [http://www.glawbal.com/upload/Overview%202022\(1\).pdf](http://www.glawbal.com/upload/Overview%202022(1).pdf). יתר על כן, כפי שהמחקר גילה בדיעבד, סיכויי ההצלחה דומים אבל בכיוון הפוך משוער בתחילת המחקר: הם גבוהים מאוד, בשל נכונות מוגברת של התביעה לסיים תיקים ללא משפט (כ- 94.7% בממוצע ללא קשר לייצוג הצליחו נהגים למחוק את הנקודות). מכאן שלא יכולה להיות הטיה סיסטמית בסיכויי ההצלחה של תיקים שבהם קיים ייצוג לבין תיקים שבהם לא קיים ייצוג (לא משיקולי מוניטין ולא משיקולים אחרים).

⁵⁰ לפי כללי לשכת עורכי הדין (התעריף המינימלי המומלץ), התש"ס-2000, שכר הטרחה המינימלי המומלץ באותה עת עמד על 1,178 ₪ לדיון הראשון ו-445 ₪ לכל דיון נוסף (הערכים כיום עומדים על 1,241 ₪ ו-461 ₪, בהתאמה).

⁵¹ על השפעת גורמים מעין אלו על התוצאות המשפטיות ראו DONALD BLACK, BEHAVIOR OF LAW (Emerald Publishing 1976).

שהגיעו לדיון או שנגמרו בפסק דין מעוותת את הנתונים, כיוון שהיא מתעלמת מתיקים שסולקו מטעמים דיוניים או שהסתיימו בפשרה מחוץ לכותלי בית המשפט. ההתמקדות רק בתיקים שבהם ניתן פסק דין לגופה של תביעה גורמת למחקר לפספס נתונים חשובים לגבי כל אותם מקרים שבהם סוג הייצוג השפיע על עצם העובדה אם התיק הצליח להגיע לדיון ולפסק דין. ככל הנראה, עובדה זו הובילה מחקרים קודמים להכליל בנתונים שלהם רק בעלי דין רוטטים, מתמידים או מוכשרים, כאלה שיכלו להתמודד עם הבירוקרטיה הנלווית להליך המשפטי ולהתגבר על מחסומים מהותיים. נאשמים אלו, המכונים "מצליחנים" (go-getters), הינם קבוצה פרטית שאינה מייצגת את הקשת הרחבה של בעלי דין המייצגים את עצמם, אלא כאלה שהם בעלי תכונות ייחודיות המגבירות את סיכויי ההצלחה שלהם מלכתחילה, בעוד שאלו שלא הצליחו "לשרוד" את ההליך נעלמו מעיניהם של אותם חוקרים.⁵²

בעיה זו אינה קיימת במחקר הנוכחי. התיקים נשוא המחקר לא יכולים להסתיים בפשרה מחוץ לכותלי בית המשפט, שכן מדובר בהליכים המוגדרים כפליליים, ולפיכך כל הסדר טיעון כפוף לאישור בית המשפט ופרטיו גלויים ונרשמים בתיק בית המשפט. יתרה מכך, במקרים הנכללים במדגם, לא עומדים בפני הנאשמים חסמים מהותיים לפתיחת ההליך או לניהולו. על מנת להישפט בעבירת קנס, כל שנהג נדרש לעשות הוא למלא טופס בקשה קצר, שאינו דורש פרטים מהותיים כלשהם מלבד הצהרה לאקונית על רצון להישפט. בקשה זו ניתנת להגשה בכל סניף דואר ואף בצורה מקוונת, דרך ממשק ידידותי למשתמש באתר המשטרה.⁵³ לאחר הגשת הבקשה כאמור, ייקבע תאריך לדיון והנאשם יזמן אליו מבלי שיידרש לעמוד בדרישות או בתנאים פרוצדורליים נוספים כלשהם.

הסביבה הנחקרת המתוארת מקנה לממצאים שיתקבלו כוח הכללה חזק יותר ממחקרים אחרים. הליכי התעבורה מסווגים באופן פורמלי כהליכים פליליים. ככאלה, הם מתנהלים לפי חוק סדר הדין הפלילי, התשמ"ב-1982, שחל על כל הליך פלילי רגיל. במילים אחרות, הפרוצדורה המיושמת בהליכי תעבורה הינה זהה לזו המיושמת בהליכים פליליים אחרים, אך מנגד היא תמציתית ומצומצמת בהיקפיה, באופן המאפשר שליטה יעילה יותר על משתנים רלוונטיים. בשונה מערכאות שנבחנו במחקרים אחרים, בתי המשפט לתעבורה אינם מיועדים להתאים עצמם לנאשמים המייצגים את עצמם, אפילו אם בפועל ניתן להיתקל ברבים מהם במסדרונותיהם.

חשוב מכך; למרות שמדובר בעבירות פליליות, העבירות הנדונות במחקר זה מסווגות כעבירות מסוג אחריות קפידה. הן אינן דורשות קיומו של יסוד נפשי. לפיכך, בניגוד להליכים פליליים אחרים, במקדם של הליכי התעבורה נמצאים, על דרך הכלל, אזרחים נורמטיביים ושומרי חוק. ודוק: אין סיבה להניח שהנאשמים במדגם משתייכים לקבוצה בעלת מאפיינים מיוחדים, כגון עבריינים בהליכים פליליים רגילים. העבירות נשוא המדגם הינן נפוצות, ורוב הנהגים נוטים לבצען בשלב מסוים. מסיבה זו, כוחם של הממצאים שיתקבלו במחקר זה אינו מוגבל להליכי תעבורה בלבד, ואפשר שיהיו רלבנטיים גם להקשרים אחרים, ובנסיבות

Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16, בעמ' 2185-2187.

ראו טופס פנייה למרכז פניות נהגים ארצי בקישור: https://www.gov.il/he/service/drivers_inquiries_forms

52

53

מסוימות אפילו להליכים אזרחיים.⁵⁴ בקשר לכך, ברוב המחקרים הקודמים בתחום זה, בין אם עסקינן במחקרי תצפית ובין אם במחקרים מבוססי ניסוי, הערכאות שנבחרו כללו מתדיינים מאוכלוסיות ספציפיות, לרוב פגיעות, כגון קטינים, מפוני דיור, עובדים ונתמכי הביטוח הלאומי. מחקר זה, כאמור, כולל אוכלוסיות שאינן בהכרח פגיעות או מוחלשות, ומציג התפלגות מגוונת ואקראית יותר של תכונות אישיות, כך שנוצר מדגם מייצג יותר של האוכלוסייה הכללית. הצד השני של המטבע הינו שהיכולת להכליל ממחקר זה אינה מוחלטת והיא עשויה להיות מוגבלת, למשל, בקיומם של מאפיינים ייחודיים של ההליך או של בעלי הדין המעורבים באופן המשפיע באופן שיטתי על היחס שבין ייצוג לתוצאה.

(ג) סיכום ביניים קצר

מחקר זה מנתח תיקים הכוללים עבירות תעבורה קלות (מהירות וטלפון) אשר מסתמכות על תצפיות משטרתיות פשוטות או ראיות שהופקו באמצעים טכנולוגיים. מכאן, ניתן להניח שהתיקים שייבחנו יהיו דומים זה לזה בהיעדר המורכבות שלהם מחד, ובסיכויי ההצלחה (הנמוכים לרוב) מאידך, באופן המפחית את הסיכון שייצוג משפטי יהיה תלוי שיטתית במאפייני התיק או הנאשמים. בנוסף, לאור העובדה כי ההליך בבתי המשפט לתעבורה הינו קצר, פשוט ונגיש, נאשמים המייצגים את עצמם לאו דווקא נמצאים בעמדת נחיתות מיוחדת בשל היעדר הייצוג המשפטי. במלים אחרות, התיקים שנבחנו הינם כאלה הדורשים ידע משפטי מינימלי, אם בכלל, ומכאן שהייצוג המשפטי לא צפוי להשפיע בצורה דרמטית או משמעותית על התוצאות. מיוצגים או לא, נאשמים המבקשים להישפט ובכך יוזמים הליך בבית המשפט הינם בעלי רמות דומות וגבוהות של מוטיבציה ונחישות להפחתת או ביטול הסנקציה. יתרה מכך, מכיוון שהתיקים אשר נבחרו למדגם הם לא רק פשוטים אלא גם בעלי השלכות פוטנציאליות קלות (לרוב קנס צנוע), הנאשמים במדגם עשויים לבחור לייצג את עצמם גם כאשר יש באפשרותם לממן עורך דין. לבסוף, בעוד שמבחינה פורמלית הליכי תעבורה מסווגים כפליליים, אין להם את האינטנסיביות של הליך פלילי, והנאשמים בהם הינם, ככלל, אזרחים נורמטיביים. ודוק: אין במחקר הנוכחי ריכוז של אזרחים מאוכלוסייה ספציפית או בעלי מאפיינים ספציפיים. תיקי תעבורה מציעים סביבה מחקרית ייחודית ביותר: הנאשם הוא זה שיוזם את ההליך, ההליך נפתח בקלות, הוא נגיש ופשוט להבנה, בעל הדין שכנגד תמיד מיוצג וזאת עובדה הידועה לנאשם, פשרות בלתי מתועדות אינן אפשריות ומושא המחקר הינם אנשים "רגילים" שאינם שייכים בהכרח לאף קטגוריה פגיעה או ספציפית בצורה אחרת (פושעים, דיירים, חדלי פירעון או נזקקים אחרים). תכונות אלה מייחדות מחקר זה בהשוואה למחקרים קודמים שנערכו בתחום, בישראל ומחוצה לה.

⁵⁴ תיקי התעבורה הם הדוגמה הקלאסית הניתנת על ידי המתנגדים להבחנה המסורתית בין משפטים אזרחיים ופליליים. ראו Issachar Rosen-Zvi & Talia Fisher, *Overcoming Procedural Boundaries*, 94(1) VA. LAW REV. 79–155 (2008). יש לציין כי גם בהליכים האזרחיים רוב התיקים מסתיימים בפשרות. לדיון במגמה העולמית של הצטמקות ההכרעה השיפוטית לטובת הליכי פשרה, ראו: Marc Galanter, 'The Vanishing Trial: An examination of Trials and Related Matters in Federal and State Courts' (2004) 1 *Journal of Empirical Legal Studies* 459.

ג. מבנה ושיטת המחקר

1. המדגם

מערכת בתי המשפט בישראל מנהלת את התיקים שלה באמצעות המערכת הדיגיטלית נט המשפט. לאחר קבלת היתר עיון בתיקים דרך נט המשפט, ובעקבות בקשה לפי חוק חופש המידע, התשנ"ח-1998, הפיק משרד המשפטים לצורך מחקר זה רשימה של כל תיקי התעבורה אשר הסתיימו בשנת 2019. מהקידוד הוחרגו תיקים שבהם זוהו מספר נאשמים או עבירות, ותיקים שבהם הנאשם היה תאגיד. לפיכך, המחקר התבסס על 1,865 תיקים שנבחרו באקראי ובהם היה נאשם יחיד, שהנאשם באחת מהעבירות שנכללו במחקר. למרות שהתיקים נפתחו לבקשת הנאשמים, ב-268 תיקים (14%) הנאשם לא הגיע לדיון ולכן נשפט שלא בפניו. תיקים אלו הוסרו מהניתוח הסופי ולפיכך נשאר מדגם סופי בן 1,597 תיקים (איור 1). ארבעה עוזרי מחקר סייעו בקידוד הנתונים מהקבצים הדיגיטליים אשר נדגמו. תיקוף הקידוד (Inter-rater reliability) נעשה באמצעות השוואת הקידודים בין עוזרי המחקר השונים על ידי הקצאה אקראית של עשרה תיקים שקודדו על ידי עוזר מחקר אחד והועברו לעוזר מחקר אחר לקידוד מחדש (ללא ידיעת המקודדים, 40 תיקים שקודדו באופן כפול). מהימנות הקידוד חושבה כאחוז הכולל של נתונים שקודדו מחדש באופן זהה, והיא נמצאה גבוהה מאוד (98.1% בסך הכל), ללא שגיאות שיטתיות. חוסר ההתאמה נבע משגיאות הקלדה אקראיות. בנוסף, המחבר קודד בעצמו עשרה תיקים אקראיים של כל עוזר מחקר (40 בסך הכל), וגם כאן היתה התאמה גבוהה מאוד (98.4% בסך הכל).

איור 1: התפלגות התיקים בהתאם למסלולים הדיוניים השונים

2. המשתנים התלויים והבלתי תלויים

גודל המדגם וכמות המידע הזמין אפשרו הכנסה של מספר משתנים רלוונטיים למודלי הרגרסיה של מחקר זה. תוצאות התיק (נקודות וקנס) לצד תוחלת חיי התיק נבדקו על רקע סוג הייצוג המשפטי, המסלול הדיוני שהתנהל (הסדר טיעון או הוכחות), ותכונות שונות של העבירה, הנאשם, השופט והתובע.

יחסי קנס ונקודות. תפיסות אנושיות באשר לגודל השינוי הן פרופורציונליות ביחס לגודל הגירוי המקורי.⁵⁵ בהקשר הנדון, נאשמים יראו הפחתה של 100 ₪ מתוך קנס של 750 ₪ כמשמעותית יותר מאשר הפחתה של 100 ₪ מתוך קנס של 1,000 ₪.⁵⁶ לפיכך, במקום להשתמש בערכים הנומינליים של הקנסות והנקודות שהוטלו בסופו של דבר, נעשה שימוש ביחס בין הקנס המקורי לבין הקנס הסופי, ובין מספר הנקודות המקורי לבין מספר הנקודות הסופי. עם זאת, כמעט בכל המקרים שנבחנו, נקודות התעבורה בוטלו כליל או נותרו ללא

⁵⁵ Gustav Theodor Fechner, *Elements of Psychophysics* in READING IN THE HISTORY OF Daniel Kahneman & Amos Tversky, *PSYCHOLOGY (Appleton Century-Crofts, 1948)*; ראו גם Tversky, *Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk*, 47(2) *ECONOMETRICA* (1979) 263–292.

⁵⁶ Mandeep K. Dhali et al., *Criminal Sentencing by Preferred Numbers*, 17(1) *J. EMPIR. LEG. STUD.* 139–163 (2020).

שינוי – הפחתת חלקית התרחשה בשבעה מקרים בלבד (0.4%). לכן, בעוד שמשנתה זה חושב כמשנתה רציף, למען הפשטות הממצאים פורשו במונחים בינאריים (ביטול לעומת הותרת הנקודות).

תוחלת חיי התיק. תוחלת חיי התיק נמדדה כמספר הימים מיום הגשת כתב האישום ועד ליום מתן גזר הדין. ב-19 תיקים (1.2%), התאריכים שהופיעו בתיק היו בלתי תקינים ולפיכך הם קודדו מחדש כנתונים חסרים.

סוג הייצוג. הייצוג המשפטי קודד כאינדקס בינארי. מידע זה הופיע במספר מקומות בתיק, באופן שאיפשר הצלבה ומכאן קידוד מדויק ביותר. פרוטוקול הדיון כלל בכותרתו את פרטי הזיהוי והייצוג של הצדדים, לרבות אם הנאשם מייצג את עצמו או מיוצג על ידי עורך דין. מידע זה הוצלב עם שמות הדוברים בגוף הפרוטוקול, ייפוי הכוח הסרוק והמטא-דאטה של התיק כפי שנרשמו בנט המשפט. לעיתים נאשמים הופיעו לדיון ללא ייצוג, ביקשו לדחות את הדיון ולאחר מכן הגיעו מיוצגים – או להיפך. לפיכך, משנתה זה קודד בהתאם לסטטוס הייצוג בדיון הראשי שבו הושמעו טענות הצדדים וניתן גזר הדין (שככלל התרחש כאירוע אחד מרוכז).

הסדרי טיעון. הייצוג המשפטי עשוי להשפיע על הסיכויים להגיע להסדר טיעון, וזה עשוי להשפיע, בתורו, על תוצאות ההליך. על מנת לבחון את הקורלציות הללו, קודדה השאלה אם התיק נגמר בהסדר טיעון או שמא נערך משפט, תוכנו של הסדר הטיעון ותוכנו של פסק הדין הסופי. לעיתים הסדרי טיעון הוצגו בפני השופט במהלך הדיון ולפיכך נרשמו בפרוטוקול, ולעיתים הוגשו לבית המשפט בכתב על ידי אחד הצדדים, לרוב על ידי התובע, ובמקרה זה הסדר הטיעון נסרק וצורף כנספח לפרוטוקול הדיון.

במקרים ספורים, נאשמים הציגו לבית המשפט או לתובע ראיות מזכות, שלאורן חזר בו התובע מהאישומים כבר בישיבת ההקראה. ככל שזה קרה לאחר שהנאשם כבר בעובדות כתב האישום, התובע נהג לקבל את הסכמתו של הנאשם לחזרה מהאישום על מנת להימנע מזיכוי פורמלי. חרף זאת, אין מדובר בהסדרי טיעון אותנטיים והם נעדרים את המאפיינים של תהליך ה-"תן וקח" הטיפוסי המאפיין הסדרי טיעון בהקשר זה. לכן, בעוד שמשפט מלא לא נערך במקרים אלו ולא ניתן זיכוי פורמלי, בכל זאת התוצאה קודדה כ"זיכוי".

(א) תכונות העבירה

העבירה. כשהתובע מאשר את הגשת דו"ח התנועה לבית המשפט, הדו"ח מומר לכתב אישום אשר נסרק לתיק בית המשפט. כתבי האישום כוללים תיאור קצר של העבירה, הוראת החוק שהופרה בפקודת או תקנות התעבורה, מספר זיהוי של העבירה המיוחסת, סכום הקנס ומספר נקודות התעבורה בגין עבירה זו. לפיכך, ניתן היה לקודד את כל הנתונים האמורים באופן מדויק.

הקנס המקורי. עבירות התעבורה אשר נבחרו לצורך מחקר זה כוללות קנס בסך 750 ₪ (מהירות) או 1,000 ₪ (שימוש אסור בטלפון). למרות שההתבססות על יחס הקנס (ratio) צפויה להסיר כל השפעה של הערך הנומינלי של הקנס המקורי, ערך זה נכלל בכל זאת בניתוח הסטטיסטי על מנת לשלוט בהשפעתו האפשרית. בדרך זו, המודלים שולטים בהשפעה האפשרית גם של סוג העבירה (מהירות או טלפון).

סוג כלי הרכב. סוג הרכב שנעשה בו שימוש בעת ביצוע העבירה – פרטי, דו-גלגלי, מסחרי או ציבורי – הופיע בכתב האישום ולפיכך קודד על מנת לשלוט בכל השפעה אפשרית

שלו על תוצאות ההליך. רכבים פרטיים שימשו כקטגוריית ייחוס. ב-18 מקרים (1.1% מהמדגם), סוג הרכב לא צוין בכתב האישום ולכן קודד כ'לא צוין'.

תכונות הנאשם

מוצא אתני. האוכלוסייה הישראלית מורכבת ברובה מיהודים, עם מיעוט ערבי גדול (נכון לתקופת המחקר, 74.1% ו-21.0% בהתאמה).⁵⁷ השייך למוצא אתני קודד כ'יהודי' או כ'לא-יהודי' בהתבסס על שמו של הנאשם, שכן בדרך כלל ההבחנה על בסיס שם הינה פשוטה למדי. במקרים המעטים שבהם לא ניתן היה להסיק את מוצאו האתני של הנאשם על בסיס שמו בלבד, שימש מקום המגורים כאינדיקציה. יצוין כי לכל הנאשמים במדגם היה שם או מקום מגורים שהעיד בבירור על המוצא האתני שאליו השתייכו. מכאן שמוצאם האתני של כלל הנאשמים במדגם קודד ברמת ודאות גבוהה.

מין. מין הנאשם קודד כ'גבר' או כ'אישה' בהתבסס על שמו של הנאשם, שכן השמות העבריים והערביים מאפשרים להסיק את מינו של הנאשם. במקרים הבודדים שבהם לא היה ניתן לקבוע באופן חד משמעי את מינו של הנאשם לפי שמו, המין הוסק מאופן הפנייה אליו בפרוטוקול הדיון. מכאן שגם מינם של כלל הנאשמים במדגם קודד ברמת ודאות גבוהה.

עבר תעבורתי. מידע אודות הרשעות קודמות בעבירות תעבורה נרשם בפרוטוקול הדיון ב-849 מתוך 1,597 התיקים שנדגמו (53%). התובע ציין, בדרך כלל, רק את מספר ההרשעות הקודמות, מבלי לפרט אודות מהות העבירות או השלכותיהן, כחלק מהטיעונים לעונש או במסגרת הצגת הסדר הטיעון בפני בית המשפט. במקרים הבודדים שבהם התובע או השופט התייחסו מילולית לחומרת עברו התעבורתי של הנאשם, מידע זה קודד; אולם, בשל מיעוט המקרים, לא ניתן היה להשתמש במידע זה.

פסילת רישיון הנהיגה. גורמי סיכון אפשריים כגון גילו של הנאשם או ותק הנהיגה שלו הוזכרו רק לעיתים רחוקות בפרוטוקול הדיון ולכן לא ניתן היה להשתמש במידע זה. בחלק מהמקרים בית המשפט פסל זמנית את רישיון הנהיגה של הנאשם, לעיתים בפועל ולעיתים על תנאי. מאחר שהעבירות אשר נכללו במחקר זה היו פשוטות ביותר ולרוב גררו קנסות צנועים, פסילת רישיון כלשהי (בפועל או על תנאי) מלמדת על מסוכנות תעבורתית. בעוד שסוגי הפסילה קודדו בנפרד, כולל משך תקופת הפסילה בפועל או הפסילה המותנית, מכיוון שעונש זה היה נדיר יחסית במדגם (10.5%; n=167), הנתונים הומרו לפרמטר בינארי כאינדיקציה למסוכנות.

מצב סוציו-אקונומי. מאחר שמידע ספציפי על המצב הסוציו-אקונומי של נאשמים לא היה זמין בתיק בית המשפט, נעשה שימוש במידע אודות מקום מגוריו של הנאשם. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מדרגת עיריות ורשויות מקומיות על גבי מדד בן עשר רמות, כאשר רמה 1 היא הנמוכה ביותר ואילו רמה 10 היא הגבוהה ביותר (הממוצע הלאומי בתקופה

⁵⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה **שנתון סטטיסטי לישראל 71** (2020) (להלן: "שנתון סטטיסטי לישראל 71"). הדוח שפורסם בשנת 2020 הינו הדוח הרלוונטי לתיקים שקודדו. ה-4.9% הנותרים מהאוכלוסייה אינם יהודים או ערבים. בעקבות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, גם מחקר זה מתייחס לחברי קטגוריה זו כאל יהודים לצורך הניתוח.

הרלוונטיות עמד על 5.26).⁵⁸ בהיעדר אינדיקציה ישירה יותר, נעשה שימוש בדירוג עיר מגוריו של הנאשם על גבי המדד הסוציו-אקונומי.

(ב) תכונות התובע

מין. בדומה לנאשמים, מינם של התובעים קודד בעיקר לפי שמש, או שהוסק מאופן הפנייה אליהם במהלך הדיון. במקרים שבהם לא היה ניתן לקבוע זאת בבירור על סמך מקורות אלו, נעשה בירור באמצעות מכרים ברשויות התביעה. ב-4.4% מהמקרים (n=71), מין התובע נותר לא ידוע. במקרים שבהם יותר מתובע אחד היה מעורב, התובע קודד כ'גבר' או כ'אישה' כאשר מינם של שני התובעים היה זהה. בשל מיעוט התיקים שבהם מין התובע לא היה ידוע (n=71; 4.4%) או שבהם מדובר היה בצוות מעורב (n=2; 0.1%), לא ניתן היה לנתח אותם בנפרד ולכן בניתוח הסטטיסטי הם אוגדו יחד בקטגוריה כללית של מין תובע 'לא נקבע'.
מוצא אתני. השיוך האתני של התובע קודד על סמך שמו. בתיקים שבהם מוצאו האתני של התובע נותר לא ידוע (n=35; 2.2%) או בתיקים שבהם היו צוותים מעורבים של תובעים יהודים ולא-יהודים (n=4; 0.3%), השיוך האתני קודד כ'לא נקבע'.

(ג) תכונות השופט

מין ומוצא אתני. מינו של השופט נקבע על סמך שמו, וכשהתעורר הצורך – אומת באמצעות המידע המוצג לציבור באתר הרשות השופטת.⁵⁹ מוצאו האתני של השופט קודד כ'יהודי' או כ'לא-יהודי', גם כן על סמך שמו. בקטגוריה זו לא היה מידע חסר.
ותק. אתר הרשות השופטת מציג פרופיל של כל שופט בישראל, לצד ביוגרפיה קצרה שלו הכוללת בדרך כלל את שנת סיום לימודי התיכון ואת שנת מינויו לשפיטה. ממידע זה, קודד גילו של השופט והוותק שלו. עם זאת, מאחר שהגיל נמצא מתואם במידה רבה עם הוותק, הניתוח הסטטיסטי השתמש רק בוותק.

(ד) תכונות הסנגור

מינו ומוצאו האתני של הסנגור קודדו באמצעות השיטות שצוינו לעיל. עם זאת, מאחר שהמדגם לא כולל את כל תיקי התעבורה, לא ניתן היה להעריך את תדירות ההופעה של הסניגורים במדגם בפני בית המשפט לתעבורה. בסופו של דבר הוחלט שלא לשלב את מאפייני הסניגור בניתוח הסטטיסטי מאחר שהם רלוונטיים רק לנאשמים מיוצגים. הצורך בעריכת ניתוח נפרד לנאשמים מיוצגים התייתר משנמצאה קורלציה משמעותית בין תכונות הנאשם לבין תכונות עורך דינו ($r=0.56$): 82.9% מהנאשמים הגברים יוצגו על ידי עורכי דין גברים; 87.6% מהנאשמים היהודים יוצגו על ידי עורכי דין יהודים; ו-67.6% מהנאשמים הלא-יהודים יוצגו על ידי עורכי דין לא-יהודים.

3. משתני בקרה

הבדלים אזוריים ואישיים בקרב השופטים עשויים להשפיע על תוצאות התיקים. על מנת לתת מענה להבדלים אלו, נוספו שני משתנים לניתוח:

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה **אפיון יחידות גאוגרפיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה בשנת 2019** (להלן: אפיון יחידות גאוגרפיות).

⁵⁹ <https://judgescv.court.gov.il/>

מחוז השיפוט. בתי המשפט בישראל, ובתוך כך בתי המשפט לתעבורה, מחולקים לשה מחוזות. מחוזות עשויים להיות שונים במאפייני אוכלוסייתם, בתרבות הליטיגציה והפרקטיקה הרווחת, במדיניות האכיפה, במנהגים בלתי פורמליים וכדומה. מתוך שאיפה לשלוט בשונות בין מחוזות במשתנים התלויים, הניתוח כלל את המחוז שבו נדון התיק.

זהות השופט. שופטים מאותו מחוז שיפוט עשויים אף הם להיות שונים במדיניות הענישה שלהם. חלק מההבדלים בחומרת גזר הדין בין שופטים עשויים שלא להיות מוסכרים על ידי התכונות שקודדו במחקר. על מנת לנסות לתפוס הבדלים אלה, זהות השופט נלקחה בחשבון בניתוח הסטטיסטי. מאחר שכל שופט פועל במחוז שיפוט אחד בלבד, זהות השופט היתה מקוננת (nested) במחוז השיפוט.

4. ניתוח סטטיסטי

בהתחשב בפשטות ההליך המשפטי בתיקי תעבורה וההשלכות הקלות יחסית שהליכים אלה טומנים בחובם, לנאשמים אין תמריץ חזק לשכור עורך דין. אף על פי כן, מאפייני הנאשם והעבירה עשויים להשפיע על הנטייה של נאשם לפנות לעורך דין. לפיכך, נבחנו בנפרד סיכויי הייצוג והשפעת הייצוג על ההליך המשפטי ותוצאותיו.

רגרסיה לוגיסטית נערכה על מנת לבחון את ההשפעה של מאפייני הנאשם ומאפייני העבירה על סיכויי הייצוג.⁶⁰ תכונות השופט והתובע לא הוכנסו לניתוח זה מתוך הנחה שהחלטת הנאשם אם לייצג עצמו או לפנות לעורך דין מתקבלת טרם קיומו של מגע כלשהו בין הנאשם לבין התובע והשופט הממונים על התיק.⁶¹ מחוז חיפה היה הנפוץ ביותר במדגם ולכן שימש כקבוצת ייחוס (reference) להערכת ההבדלים בין המחוזות.

הייצוג עשוי להשפיע על הסיכויים להגיע להסדר טיעון, על תוכנו של ההסדר, ועל גזר דינו של בית המשפט מקום שהצדדים לא הגיעו להסדר טיעון. על מנת לשקף את האופי הרב-שלבי של ההליך, תוך התחשבות בכמות הגדולה של הסדרי הטיעון, המחקר נערך בשני שלבים, כאשר תחילה נבדק כיצד הייצוג השפיע על הסיכויים להגיע להסדר טיעון, ובשלב הבא נבחנה השפעת הייצוג על תוצאות התיק. כפי שמראה איור 1, התיקים שלא נסתיימו בהסדר טיעון היו לרוב אלו שבהם הנאשמים נשפטו בהיעדרם (n=268 ; 14%). בלמעלה ממחצית מהתיקים הנוותרים, הנאשם הודה והורשע מבלי שנערך משפט מלא (n=54 ; 2.9%). מספר התיקים שהגיעו להוכחות היה מצומצם מדי לניתוח סטטיסטי (n=47 ; 2.5%). לפיכך, ההשפעה על תוצאות ההליך נותחה רק בתיקים שבהם נערכו הסדרי טיעון. ניתוח האפקט הכולל של ייצוג על התוצאות בכלל התיקים, כולל אלה שלא נסתיימו בהסדר טיעון, נשקל גם הוא. אולם, מאחר שהתיקים שנסתיימו בהסדר טיעון היו למעלה מ-93% מכלל התיקים במדגם (1,496 מתוך 1,597), ניתוח זה היה דומה לניתוח שהתבסס על תיקי הסדר הטיעון. לפיכך, תוצאותיו אינן מוצגות כאן.

ב-98% מהתיקים שנסתיימו בהסדר טיעון (n=1,472), הצדדים הגיעו להסדר טיעון "סגור", קרי היתה הסכמה הן לעניין תיקון העבירה בכתב האישום והן לעניין העונש. על אף

⁶⁰ נשקל גם מודל לוגיסטי מעורב הכולל את ה'מחוז' כגורם אקראי, אולם בשל הקושי בהתכנסות המודל, נעשה במקום זאת שימוש ברגרסיה לוגיסטית עם אפקטים קבועים בלבד.

⁶¹ שמו של השופט אינו מופיע בהזמנה לדין. גם אם המידע ניתן היה להשגה, הסיכויים שלאשם יהיה ניסיון קודם עם שופט מסוים הינם קלושים (המדגם כלל 50 שופטים ו-436 תובעים).

שבית המשפט איננו מחויב להסדרי הטיעון, המקרים שבהם סטה מההסדר היו נדירים ביותר (0.2%; n=3). הסדרי טיעון "פתוחים" שבהם לא היתה הסכמה על העונש אף הם היו בודדים (1.6%; n=24). בשל מספרם המועט, תיקים אלה לא נכללו בניתוח הסטטיסטי של השפעת הייצוג על התוצאה.

על מנת לחקור את השפעת הייצוג על תוצאת התיק, נעשה שימוש במודל לינארי אשר כלל את טיב הייצוג (עצמי נ' משפטי) ואת תכונות העבירה, הנאשם, התובע והשופט כמשתנים בלתי תלויים.⁶² מחוז השיפוט וזהות השופט הוכנסו כגורמים אקראיים (random blocks). אינטראקציות (דוגמת המידה שבה השפעת הייצוג עשויה להשתנות בהתאם למשתנים אחרים) לא הוצגו בניתוח הסטטיסטי, מכיוון שמספר השילובים האפשריים של המשתנים היה רב מדיי מכדי לאפשר את הכללתם.

חשיבות העבר התעבורתי

העבר התעבורתי לא היה ידוע בחלק גדול מהתיקים (46.8%; n=748). מאחר שמודלי הרגרסיה רגישים לנתונים חסרים, ומאחר שהיעדרו של חלק מה משמעותי מהנתונים עלול להוביל להטיות בניתוח, העבר התעבורתי לא נכלל בניתוח. עם זאת, על מנת להעריך את השפעת העבר התעבורתי על תוצאות ההליך, הושוּו מודלי רגרסיה עם ובלי עבר תעבורתי תוך שימוש בתיקים שכללו מידע אודות העבר התעבורתי. השוואה זו העלתה השפעה זניחה של העבר התעבורתי (נספח א').

תוצאה זו איננה מפתיעה. עבירות התעבורה שנבחרו לצורך מחקר זה נמצאות במדרג התחתון של חומרה, ומלכתחילה אינן רגישות להרשעות קודמות. כל נהג, ללא קשר לעברו התעבורתי, צפוי לקבל אותו דו"ח ולשלם אותו קנס. עבר תעבורתי אינו רלוונטי לסוג עבירות זה; הרצידיביזם בא על טיפולו באמצעות מנגנון צבירת הנקודות והשלכותיו.

ד. תוצאות

טבלה 1 מראה כי ברובם המכריע של התיקים סוג הרכב המעורב היה רכב פרטי (75.6%) או רכב ציבורי (16.0%). רוב הנאשמים היו יהודים (58.2%) וגברים (84.2%), באופן שאינו פרופורציונלי לחלקם באוכלוסייה הכללית (74.1% ו-48.9%, בהתאמה).⁶³ המצב הסוציו-אקונומי של נאשמים נטה במעט לקצה התחתון, עם ממוצע של 4.8 (כאמור, הממוצע הלאומי הכולל עמד על 5.26), אולם נמצא ייצוג לספקטרום הסוציו-אקונומי כולו.⁶⁴ התובעים היו ברובם גברים (55.0%) ויהודים (83.2%). גם השופטים היו ברובם יהודים (85.7%) וכמחציתם היו גברים (49.7%). השופטים היו בעלי ותק הנע בין מספר חודשים ל-30 שנה (ותק ממוצע: 9.8 שנים). התיקים התחלקו בין ששת מחוזות השיפוט, כאשר עומס התיקים הנדגם בכל אחד מהם נע בין 25.9% ל-7.5% (מחוזות חיפה והדרום, בהתאמה). מתוך כלל המדגם, 69.4% מהמקרים כללו עבירות שימוש בטלפון סלולרי.

⁶² מודלים של נראות מרבית (maximum likelihood models) נחשבים עמידים יחסית כנגד הטיות הנגרמות כתוצאה מחוסר איזון בנתונים. כפי שמראה טבלה 1, חוסר האיזון בנתונים במחקר זה הינו מתון. לפיכך, ניתן להניח כי שימוש במודלים אלו הופך את ההשפעה של חוסר איזון לזניחה.

⁶³ שנתון סטטיסטי לישראל 71, לעיל ה"ש 57.

⁶⁴ אפיון יחידות גאוגרפיות, לעיל ה"ש 58.

סיכויי הייצוג. רוב הנאשמים יוצגו על ידי עורך דין (67.6%), והיתר ייצגו את עצמם (טבלה 1). נזכיר כי כל הסניגורים היו בהכרח פרטיים, שכן הנאשמים שנדגמו לא היו זכאים לייצוג על ידי הסניגוריה ציבורית. רגרסיה לוגיסטית שבה הוגדר הייצוג כמשתנה תלוי ואילו תכונות הנאשם, העבירה ומחוז השיפוט הוגדרו כמשתנים בלתי תלויים (טבלה 2), העלתה כי נאשמים גברים וערבים היו מיוצגים יותר (60.9%-1-69%, בהתאמה) מאשר נשים ויהודים (41.8%-1-49.7%, בהתאמה); $OR=2.15$, $z=5.06$, $p<.0001$; $OR=4.17$, $z=8.69$, $p<.0001$ עבור מין ומוצא אתני של הנאשם, בהתאמה). נאשמים שרישיון הנהיגה שלהם נפסל היו בעלי סיכוי גבוה יותר להיות מיוצגים ($OR=2.28$, $z=3.67$, $p<.001$). מצב סוציו-אקונומי לא השפיע באופן מובהק על סיכויי הייצוג של נאשמים ($OR=1.03$ לעלייה של עשירון אחד, $p=.44$), וגם לא גובה הקנס המקורי או סוג העבירה בה הואשם הנהג (מהירות או טלפון) ($OR=1.00$, $p=0.91$). אף אחד מסוגי הרכב הידועים לא השפיע בצורה מובהקת על סיכויי הייצוג ($p>.23$ לכל הסוגים). נאשמים במחוזות מרכז, תל אביב ודרום היו בעלי סיכוי גבוה יותר להיות מיוצגים מאשר במחוז חיפה ($OR=1.53$, 1.74 , 1.52), $p<.05$ למחוזות המרכז, תל אביב והדרום, בהתאמה). במחוזות צפון וירושלים לא נמצאו הבדלים משמעותיים מחיפה ($OR=0.95$, $p=.79$ ו- $OR=0.64$, $p=.07$, בהתאמה). (נספח ב' מציג את הסטטיסטיקה התיאורית של מיוצגים לעומת לא מיוצגים).

הסיכויים להגיע להסדר טיעון. רוב התיקים שנדגמו נסתיימו בהסדר טיעון (93.7%; איור 1). כצפוי (טבלה 3, מודל 1), לייצוג הייתה השפעה ניכרת על הסיכויים להגיע להסדר טיעון ($OR=4.84$, $p<.0001$): לנאשמים המייצגים את עצמם היה סיכוי גבוה פי חמישה לנהל משפט מאשר לנאשמים מיוצגים. תכונות הנאשם והתובע לא השפיעו באופן מובהק על הסיכויים להגיע להסדר טיעון, אך תובעים שמינם לא נקבע (קרי צוות מעורב או מין לא ידוע) פחות נטו לחתום על הסדרי טיעון בהשוואה לאחרים ($OR=2.78$, $p=.017$). תיקים שהוקצו לשופטים לא-יהודים נטו יותר להסתיים בהסדר טיעון מאשר תיקים שהוקצו לשופטים יהודים ($OR=2.40$, $p=.024$). כל התכונות האחרות של התובע, השופט, העבירה והנאשם לא השפיעו בצורה כלשהי על הסיכויים להגיע להסדר טיעון ($p>.176$ עבור כל ההשפעות האחרות).

תוצאות הסדרי הטיעון. כפי שטבלה 3 מראה (מודלים 2 ו-3), נאשמים מיוצגים נהנו מסיכוי גבוה ב-9.1% לבטל את נקודות התעבורה ($p<.001$), אך במקביל היו חשופים לקנסות גבוהים ב-26.2% ($p<.001$) בהשוואה לנאשמים שייצגו את עצמם. נאשמים גברים הציגו השפעה דומה: סיכוי גבוה ב-3.4% לביטול הנקודות ($p=.030$) וקנסות גבוהים ב-9.1% ($p=.002$).

בדקנו את ההשערה לפיה ההשפעות הסותרות של ייצוג משפטי על תוצאות הסדרי הטיעון עשויות לשקף עסקת חליפין (tradeoff), שבמסגרתה הנאשם יקבל ביטול נקודות בתמורה לקנס כספי גבוהה יותר.⁶⁵ נמצאה קורלציה נמוכה אך מובהקת בין שינוי הקנס לביטול הנקודות ($t(1470)=-4.69$, $r=-0.121$, $p<.001$). לאחר מכן, נבדקה השפעת הייצוג המשפטי על גודל השינוי באמצעות השוואת קורלציות סטנדרטיות של תיקים עם ובלי ייצוג, ונמצא כי השפעת הייצוג על השינוי איננה מובהקת ($r_{\text{מיוצגים}}=-0.104$, $r_{\text{עצמם}}=-0.032$, $z=1.254$, $p=.209$). במילים אחרות, הייצוג המשפטי העלה את גובה הקנסות גם

⁶⁵ השערה זו הועלתה על ידי מספר אנשי פרקטיקה עימם קיימתי שיחות בלתי רשמיות.

בלא קשר לביטול הנקודות. אמנם נמצאה הוכחה לקיומן של עסקאות חליפין בין הנקודות לקנסות, אולם אלו לא הושפעו מסוג הייצוג (עצמי נ' משפטי). בנוסף, עוצמתו הקטנה של אפקט החליפין מלמדת כי אין בתופעה זו כדי להסביר את מלוא השונות בגזרי הדין. כאמור, לנאשמים מיוצגים היה סיכוי גבוה יותר ב-9.1% לשינוי נקודות תעבורה בהשוואה לנאשמים המייצגים את עצמם (97.9%-97.9%, בהתאמה). בתיקים שבהם כמות הנקודות שונתה, כלל הנקודות בוטלו למעט 7 מקרים שבהם בוצעה הפחתה חלקית. מתוך 72 תיקים שנסתיימו בהסדר טיעון ושבהם כמות הנקודות לא שונתה, 21 כללו נאשמים מיוצגים ו-51 כללו נאשמים שייצגו את עצמם. המשמעות היא שרק 2% מהסדרי הטיעון שנערכו על ידי נאשמים מיוצגים כשלו בהשגת הפחתת נקודות התעבורה, לעומת 11% מהסדרי הטיעון שנערכו על ידי נאשמים המייצגים את עצמם.

השפעות אחרות היו מובהקות ברכיב אחד אך לא באחר, או שלא היו מובהקות באף אחד מהרכיבים. טובעים גברים עמדו על קנס גבוה יותר (5.6%, $p=0.016$), ללא הבדל מובהק בנקודות ($p=0.44$); טובעים יהודים הסכימו לפחות נקודות מאשר טובעים לא-יהודים (הפחתה של 5.4%, $p=0.003$), אולם השפעה זו לא השתקפה בקנסות ($p=0.92$). ותק השופט השפיע על גובה הקנס (הגדלה של 0.4% עבור כל שנת שיפוט, $p=0.033$), אך לא השפיע על הנקודות ($p=0.22$). נהגים של רכבים ציבוריים קיבלו קנסות גבוהים יותר בממוצע (9.1%, $p=0.002$), בעוד שנקודות התעבורה נותרו ללא שינוי ($p=0.11$). כל יתר ההשפעות לא היו מובהקות הן לגבי נקודות התעבורה והן לגבי הקנסות.

תוצאות המשפט (בהיעדר הסדר טיעון). המדגם כולל 369 תיקים שלא נסתיימו בהסדר טיעון. ב-268 מתוכם, הנאשמים לא הופיעו לדיון ולפיכך נשפטו בהיעדרם. ב-70.9% ($n=190$) מהתיקים הללו, בית המשפט הותיר על כנו את הקנס המקורי, אך ברוב המקרים האחרים הושתו קנסות גבוהים יותר, עד לכפל הסכום המקורי. בממוצע, הקנסות היו גבוהים ב-9.6% ($SD: 1.5%$) כאשר הושתו בהיעדרו של הנאשם.

ב-101 המקרים הנותרים לא ניתן היה לערוך ניתוח סטטיסטי בעל משמעות. ב-54 תיקים, הנאשמים הודו וביקשו לטעון להפחתת העונש בלבד. מתוכם, ארבעה בלבד היו מיוצגים. ביתר 47 התיקים, ניהלו הנאשמים משפטים מלאים: 34 נאשמים הורשעו, מתוכם 27 היו מיוצגים; ה-13 הנותרים זוכו, מתוכם 5 היו מיוצגים. רוצה לומר, מתוך 101 הנאשמים שהגיעו לדיון בבית המשפט אך לא הגיעו להסדר טיעון עם התביעה, 65 ייצגו את עצמם ו-36 היו מיוצגים. מתוך 65 הנאשמים אשר ייצגו את עצמם, 50 הודו באשמה ללא כל תמורה מצד התביעה, לעומת 4 בלבד מתוך 36 הנאשמים המיוצגים.

תוחלת חיי התיק. הייצוג האריך באופן מובהק את תוחלת חיי התיק, ב-41.7% בממוצע. תוחלת חיי התיק הממוצעת עמדה על 80.5 ימים עבור נאשמים המייצגים את עצמם, לעומת 114.1 ימים עבור נאשמים מיוצגים ($t(1385)=6.14, p<0.001$; טבלה 3, מודל 4). ממצא זה תואם מחקרים אחרים בתחום.⁶⁶ עוד נמצא כי תוחלת חיי התיקים שבהם היתה פסילת רישיון היתה ארוכה יותר (ב-41.6 ימים, $t(1385)=5.25, p<0.001$). גם תיקיהם של נאשמים לא-יהודים ארכו יותר (ב-27.6 ימים, $t(1385)=3.57, p<0.001$), והתיקים בעבירות טלפון הנושאות קנס בסך 1,000 ₪ היו בעלי תוחלת חיים קצרה יותר מהתיקים בעבירות מהירות שבהם הקנס המקורי עמד על 750 ₪ (ב-12.5 ימים, $t(1385)=2.19, p<0.05$). ההבדל בתוחלת חיי התיק

⁶⁶ ראו Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16; Moorhead & Sefton, לעיל ה"ש 4.

בתיקים שבהם היו רכבים פרטיים לבין תיקים שבהם סוג הרכב לא צוין התקרב למובהקות: תיקים שבהם סוג רכב לא צוין היו ארוכים ב-49.9 ימים ($t(1385)=1.83, p=.067$). כל הגורמים הנותרים לא השפיעו באופן משמעותי על תוחלת חיי התיק.

ה. דיון

תוצאות המחקר מראות שהייצוג משפיע בצורה שונה על שני מרכיבי גזר הדין: הוא מעלה את הסיכוי לביטול הנקודות אך מנגד גורם לתשלום קנסות גבוהים יותר. על אף שנמצאה הוכחה לקיומן של יחסי חליפין בין הנקודות לקנסות, שבמסגרתם תובעים הסכימו להפחתה בנקודות בתמורה לקנסות גבוהים יותר, הקורלציה לא היתה גדולה ובכל מקרה לא הושפעה מסוג הייצוג, כך שאין ביכולתה להסביר את ההבדל בקנסות בין מיוצגים לבלתי מיוצגים. עם זאת, אני טוען כי ממצאי המחקר מאששים את הטענה לפיה ייצוג משפטי משפר את תוצאות ההליך המשפטי. מכיוון שגובה הקנסות בעבירות שנדגמו הינו נמוך יחסית (750 ו-1000 ש"ח), אין כל היגיון כלכלי בהגשת בקשה להישפט רק כדי להימנע מתשלום סכומים אלו. העלויות הכרוכות בהליך משפטי עשויות להיות משמעותיות גם עבור נאשמים שאינם מיוצגים על ידי עורך דין (ששכר טרחתו הינו, פעמים רבות, גבוה מהקנס הצפוי). הן כוללות, בין היתר, היערכות לדין, לקיחת חופשה מהעבודה, ולעיתים אף נסיעה בינעירונית, מאחר שבתי המשפט לתעבורה ממוקמים במיקומים ייעודיים. בהתחשב בכל אלה, ההחלטה לבקש להישפט מעידה על כך שהנהג מעוניין בעיקר בהפחתת נקודות התעבורה. לפיכך, מדד הנקודות מהווה את מדד ההצלחה המרכזי לצורך הערכת חיוביות התוצאות, ובעניין זה, עורכי דין הוכיחו כישורים גבוהים יותר מהדיוטות. ראוי לזכור את הממצא לפיו לנאשמים המייצגים את עצמם יש סיכוי גבוה פי חמישה לנהל משפט מאשר לנאשמים מיוצגים. לממצא זה יש חשיבות מכרעת, שכן לא ניתן לצמצם או לבטל את הנקודות אלא במסגרת הסדר טיעון (או על ידי ניהול משפט מוצלח שתוצאתו זיכוי – תוצאה נדירה מאוד במדגם זה; 0.7% , $n=13$).

במבט ראשון, השפעת הייצוג המשפטי על הנקודות נראית קטנה (9.1%), במובן זה שביטול מלא של נקודות קרה בתדירות גבוהה רק ב- 9.1% כשנאשמים היו מיוצגים מאשר כשלא היו מיוצגים. אולם, כאשר שיעור ההצלחה של נאשמים המייצגים את עצמם הוא מלכתחילה גבוה מאוד (88.8%), תוספת של 9.1% הינה מרשימה ביותר. מאחר שממילא רק 11% מהנאשמים שייצגו את עצמם כשלו בהשגת ביטול מלא של הנקודות, סקאלת השינוי הינה מלכתחילה מוגבלת מאוד, ומטילה מגבלה משמעותית על יכולת ההשפעה של ייצוג משפטי. למעשה, הייצוג המשפטי צמצם את שיעור הכישלונות בהשגת ביטול מלא של נקודות מ- 11% ל- 2% , קרי קרוב לפי חמישה.⁶⁷ יש לזכור כי בהתחשב במאפיינים הייחודיים של התיקים שנבחנו, הסבירות ההתחלתית לכך שמומחיות משפטית תיצור הבדל משמעותי בתוצאות הינה נמוכה. התיקים היו פשוטים מבחינת הדין המהותי החל עליהם, והתנהל בעניינם הליך קצר מאוד של משא ומתן בעל אופי של "תן וקח", שנסב בעיקרו סביב העובדות ומתבסס על טיעונים אינטואיטיביים של שכל

⁶⁷ החשיבות המחקרית של אפקט זה אינה קשורה, כמובן, בשאלת הכדאיות הכלכלית של ההחלטה לשכור עורך דין בהתחשב בעלות הייצוג, השפעתו השלילית על גובה הקנסות וסיכוי ההצלחה הגבוהים ממילא גם בהיעדר ייצוג כאמור.

ישר. יתרה מכך, ההשלכות הקלות הכרוכות בעבירות אלו יצרו תמריץ חלש להשקעת מאמצים רבים בתיק, בין אם הנאשם מיוצג ובין אם לאו. שכר הטרחה של עורכי הדין הוא נמוך יחסית ולפיכך סיפק תמריץ כלכלי חלש יחסית לליטיגציה לוחמנית.⁶⁸ לכן אפקט ייצוג אשר "שרד" את כל התנאים הללו הוא אפקט דרמטי ואין להמעט בערכו: סביר להניח שהוא יהיה גדול עוד יותר בתיקים מורכבים יותר מבחינה משפטית, שהשלכותיהם האפשריות חמורות יותר וכאשר יש לבעלי הדין ולעורכי הדין שלהם תמריצים כלכליים חזקים יותר. יש להתעכב מעט על הממצא האקראי (והמעניין למדי) של מחקר זה, לפיו התביעה המשטרית מסכימה לתקן את העבירה ולמחוק את נקודות התעבורה כליל עבור רובם המכריע של הנהגים, ללא קשר לסוג הייצוג (94.7%; n=1,417). מאמץ קטן ביותר נדרש מצד הנהג על מנת להימנע מנקודות התעבורה. ההחלטה לבקש להישפט נראית, אפוא, כבחירה מצוינת: נהגים שיפעלו כך צפויים להשיג ביטול מלא של הנקודות (97.9% כאשר הם מיוצגים ו-88.8% כאשר הם לא). סביר להניח שלנהגים אכן עדיף לבקש להישפט בעבירות קנס רק כאשר רוב הנהגים האחרים בוחרים שלא לפעול כך. האחוז הנמוך של נהגים המבקשים להישפט בגין עבירות קנס (6.9%) מלמד כי רוב הנהגים לא מודעים לקלות שבה ניתן לבטל את הנקודות באמצעות בקשה להישפט, וזה בעצם מה שמאפשר לתביעה לנקוט בגישה מקלה ביחס לנקודות, ובכך לחסוך משאבים ציבוריים רבים מבלי לפגוע יתר על המידה באפקט ההרתעתי של דיני התעבורה. המספר הכולל של תיקי תעבורה המובאים לפתחם של בתי המשפט הוא כה גבוה, עד שלתובעים בקושי יש זמן לנהל משא ומתן עם הנאשמים, ולכן יש להם תמריץ חזק לעשות ויתורים אטרקטיביים על מנת לסיים תיקים בהסדר טיעון ולחסוך את הצורך בלנהל משפט מלא.

מעניין לציין כי ממצא זה מצביע על כך שהשערה הראשונית לגבי הדמיון בסיכויי ההצלחה של תיקי התעבורה שנדגמו היתה נכונה, אך מסיבה בלתי צפויה. ההשערה המקורית של מחקר זה היתה שהסתמכות דו"חות התנועה על ראיות טכנולוגיות ותצפיות משטריות פשוטות תהפוך את הבקשות להישפט לבעלות סיכויי הצלחה נמוכים באופן אחיד ברוב התיקים הללו, כפי שגם יכול להעיד השיעור הנמוך של נהגים אשר מגישים בקשות להישפט על דו"חות הקנס שניתנו להם. עם זאת, הממצאים דווקא מוכיחים שהתביעה נוקטת במדיניות מקלה מאוד, המובילה לסיכויי הצלחה אחרים אך גבוהים במיוחד באשר לביטול נקודות התעבורה (שהוא, כאמור, קריטריון ההצלחה העיקרי). ממצא מפתיע זה תורם למחקר זה במובן זה שהוא מלמד על עדיפות הייצוג אפילו בתנאים התחלתיים כאלה.

יש להבחין בין החשיבות המחקרית של אפקט הייצוג, לבין הכדאיות הכלכלית או הרציונליות של ההחלטה לשכור עורך דין או להתנהל לבד. תוצאות המחקר הנוכחי עשויות לעודד נהגים לבחור לייצג את עצמם, בחירה שיכולה לשקף איזון ראוי יותר בעיניהם של עלות ותועלת: עלות הייצוג וההשפעה השלילית שלו על גובה הקנס מחד, וסיכויי ההצלחה הגבוהים מאוד ללא ייצוג, מאידך. הנה כי כן, אפילו ללא הממצאים שנחשפו במחקר זה, שלישי מהנהגים במחקר זה בחרו לייצג את עצמם, למרות שמדובר בהליך פלילי פורמלי שבו הם צפויים לפגוש שופט ותובע משטרתי, סביבה שיכולה להיתפס כמאיימת עבור מי שלא מכיר את רזיה.

⁶⁸ האמונה הרווחת היא כי סגנון ייצוג אגרסיבי תורם להשפעות ייצוג חזקות יותר; ראו למשל Greiner et al. 1, לעיל ה"ש 28, בעמ' 941.

ניתן אולי להציע הסבר חלופי להשפעת הייצוג במחקר זה, לפיו עורכי הדין הצליחו יותר בביטול הנקודות לא בשל המקצועיות המשפטית שלהם, אלא בעיקר בשל היכרותם עם המערכת, היותם שחקנים חוזרים, ומערכת יחסי העבודה עם התביעה, אשר מעניקה להם יכולת מינוף משמעותית יותר בתהליך המשא ומתן. אולם, אף אם להיבטים אלו נודעה ההשפעה הרחבה ביותר, ולא למומחיות המשפטית כשלעצמה, מדובר במרכיבים תקפים של הייצוג המשפטי. בנוסף, העובדה כי הייצוג המשפטי עזר גם כשלא היה צורך בידע משפטי ממשי, הינה בעצמה מרשימה ביותר ומלמדת שמקום שידע כזה נדרש, אפקט הייצוג צפוי להיות עצום בהרבה.

מה באשר להשפעתו השלילית של ייצוג משפטי על גובה הקנסות? ניתן לשער כי כאשר לא עלה בידם של נאשמים שייצגו את עצמם להביא לביטול הנקודות, הם ניסו להפחית את הקנס בתור "הרע במיעוטו". מאחר שהם כבר הגיעו לבית המשפט, ומאחר שניהול משפט אינו משתלם מבחינה כלכלית ומבחינת הסיכוי הנמוך לזיכוי, הפחתת הקנס היא בוודאי תוצאה עדיפה יותר על כל חלופה אחרת. אם כך, הקנס המופחת עשוי להעיד יותר על *כישלונם* של בלתי מיוצגים להשיג ביטול של הנקודות ופחות על כישורי משא ומתן טובים יותר דווקא בנוגע לגובה הקנס.

הגיעה העת לבחון הסברים חלופיים לממצא המרכזי של מחקר זה הנוגע להשפעה החיובית של ייצוג משפטי על ביטול נקודות התעבורה. ניתן לטעון כי החלטתו של נאשם לשכור עורך דין מעידה על אמונתו כי השלכות הדו"ח לגביו הינן חמורות מדיי מכדי שיסתכן בניהול התיק ללא ייצוג משפטי, וזאת על אף עלות הייצוג ופשטות התיק. הנתונים אכן מלמדים כי נאשמים שרישיונם נפסל – דבר המלמד על רצדיביזם תעבורתי – היו מיוצגים יותר מאשר אלו שלא נפסל רישיונם.⁶⁹ במונחים של הטיית הבחירה, ניתן לטעון כי לנאשמים כאלו היתה מוטיבציה גבוהה יותר, ומכאן סיכוי גבוהה יותר להשגת תוצאה חיובית בכל מקרה וגם ללא הייצוג, כך שההבדל טמון במחויבותם הגבוהה להליך ולא בעצם הייצוג המשפטי.⁷⁰

הסבר זה מעורר ספקות. אמנם, הנתונים שעמדו לפנינו לא כללו את מספר הנקודות ההתחלתי של נאשמים. אולם, מהטעמים שפורטו לעיל, עצם הבקשה להישפט מעידה על רצונו של הנאשם להימנע מצבירת נקודות. ככל ששכירת שירותיו של עורך דין מעידה על מידת להיטות גבוהה עוד יותר, התוספת השולית לא יכולה להיות גבוהה מספיק באופן שיעוות את התוצאות. זאת לא רק מאחר שהמוטיבציה הראשונית גבוהה ממילא, אלא גם משום שבהתחשב במאפיינים הספציפיים של הליכי תעבורה, ישנה מגבלה על מידת ההשפעה האפשרית של המוטיבציה של הנאשם. הספרות שעוסקת בפוטנציאל של הבדלי מוטיבציה בקרב בעלי דין לעוות את המדגם עוסקת בנסיבות אחרת שבהן יש קשיים

⁶⁹ כפי שנאמר בפרק 3, לא ניתן היה להכניס לניתוח את העבר התעבורתי בשל מספרם הגדול של תיקים עם מידע חסר. מידע זה נראה כלא אקראי.

⁷⁰ במדגם זה, מתוך 1,062 נאשמים מיוצגים, 115 בלבד (10.8%) הגיעו לבית המשפט. ממצא זה אינו מעיד בהכרח על כך ששכירת עורך דין נחשבה למשתלמת יותר מאשר טיפול עצמאי בתיק. שכר הטרחה הממוצע של עורכי דין אמנם נמוך (ראו לעיל ה"ש 50), אך אינו נמוך עד כדי כך שיהפוך את הייצוג המשפטי לחסכוני יותר עבור חלק גדול מהנאשמים. סביר יותר שהנאשמים המיוצגים מחליטים לא להגיע לבית המשפט מאחר שמרגע שבחרו לשכור עורך דין מסיבות אחרות, כבר לא היה צורך או היגיון כלכלי בהתייצבות אישית בבית המשפט.

פרוצדורליים ניכרים, כולל בירוקרטיה וניירת מרובה המתישה והמכבידה מאוד על מי שאינם איתנים או חזקים דיים.⁷¹ מאפיינים אלה אינם מתקיימים בענייננו. להיפך, מדובר בהליך קצר, מהיר ונגיש ביותר, שאינו דורש רמות מוטיבציה גבוהות ושקל מאוד להסדר בו. יתרה מכך, אם עצם שכירתו של עורך דין מעידה על רמה גבוהה במיוחד של מוטיבציה והתמדה מצד הנאשם, סביר להניח שמדובר בנהג אשר כבר צבר מספר רב של נקודות תעבורה, באופן שמקטין את הסיכויים להשיג תוצאה חיובית. במלים אחרות, אם מספר הנקודות ההתחלתי של נאשמים נותן להם תמריץ חזק יותר להימנע מנקודות בתיק הנוכחי, למשל באמצעות שכירת עורך דין שישפר את סיכויי ההצלחה, הקורלציה שבין קיומו של ייצוג לבין התוצאה אמורה היתה להיות שלילית, ולא חיובית כפי שמצא מחקר זה. זאת ועוד, קיומו של ייצוג משפטי עשוי להצביע על תכונות אחרות מלבד התמדה ומוטיבציה גבוהה, כגון תחושת חוסר ביטחון מצד הנאשם ביכולתו לנהל את התיק בעצמו, מה שעשוי להפחית את הסבירות להשגת תוצאות חיוביות, למרות הייצוג המשפטי.⁷² על כל פנים, בהתחשב בפשטות היחסית של תהליך המשא ומתן וסיכויי ההצלחה הגבוהים באופן מפתיע להפחתת או לביטול נקודות התעבורה, אף אחד מהגורמים האפשריים הללו אינו יכול להשפיע באופן מהותי על הממצאים או לשבש את המסקנות שהוצעו במאמר זה.

אין לכחד כי יתכנו מקרים שבהם נהגים מסוימים עשויים לבקש להישפט אך ורק כביטוי למחאה או לתסכול. נהג עלול לחוות תחושה של עוול מסיבות שאינן קשורות להשלכות הדו"ח אשר ניתן לו – למשל, בשל אינטרקציה לא נעימה עם השוטר שהנפיק את הדו"ח, בשל נסיבות אחרות שעלולות להצדיק מבחינה מוסרית, בעיני הנהג, עבירה על החוק (דוגמת מקרה חירום), או משום שהוא סבור שהוא חף מפשע. נהגים כאלו עשויים לבקש להישפט במטרה לקבל צדק ותיקון לעוול שהם מאמינים שנגרם להם בעצם מתן הדו"ח, ולא בשל דאגתם מהשלכות הדו"ח האמור.

ניתן לשער כי נהגים כאלו אינם נפוצים במדגם נשוא מחקר זה. סביר להניח שנהגים שהגישו בקשה להישפט ברגע של כעס או תסכול, הבינו בהמשך הדברים שניהול הליך כזה אינו כדאי או רציונלי, ולכן נטשו אותו (כפי שאכן פעלו 14% מהנאשמים במדגם, שלא הגיעו לדיון בעניינם). בהתחשב בעלויות ההליך ואי הנוחות הנובעת מניהולו מחד, ובהשלכותיו הקלות יחסית מאידך, אפילו לנהגים שמאמינים בצדקת התיק שלהם אין תמריץ חזק לדבוק בקיומו של הליך משפטי.

מכל מקום, מרגע שנהגים מהסוג העקרוני בוחרים בכל זאת להגיע לדיון, לא ברור כיצד הם ניגשים לשאלת הייצוג המשפטי: חלק עשויים לחוש כי חשוב לפעול באופן עצמאי על מנת לתקן את העוול אשר נגרם להם באופן בלתי אמצעי; אולם אחרים עשויים לבקש לשכור עורך דין שיוכל להעמיד את השוטר על טעותו, גם אם הדבר גובה מהם מחיר כלכלי מסוים. יתר על כן, סביר להניח שנהגים מסוג זה לא יהיו מעוניינים בסיום התיק בהסדר טיעון משום שמה שמניע אותם זה צדק, ולא עסקה טובה. הללו מעוניינים בהוכחת צדקתם באמצעות

ראו לדוגמה Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16.

⁷¹ Taylor Poppe and Rachlinski, לעיל ה"ש 16, בעמ' 889–900. קו טיעון זה עשוי לעמוד בבסיס הממצא של מחקר זה, לפיו בלא-יהודים נצפתה תדירות גבוהה יותר של ייצוג משפטי, ככל הנראה מסיבות שפתיות או חברתיות אחרות.

זיכוי או שכנוע התובע לחזור בו מכתב האישום. במדגם דנן, רק 2.5% מהנאשמים (n=47) ניהלו משפט מלא, ואין דרך לדעת כמה נהגים בחרו כך מסיבות עקרוניות. הסבר אפשרי נוסף לאפקט הייצוג נעוץ בכך שלמרות המאפיינים הייחודיים של התיקים שנדגמו, הנאשמים המיוצגים והבלתי מיוצגים במדגם היו שונים ביעדים שהציבו לעצמם: נאשמים מיוצגים התעניינו בעיקר בנקודות, ולכן היו מוכנים לשלם לעורך דין, ואילו נאשמים המייצגים את עצמם התעניינו בהפחתת הקנס הכספי, וזו הסיבה לכך שהגיעו ללא ייצוג. במילים אחרות, לפי הסבר זה, ההבדל שנמצא אינו הבדל בביצועים כי אם במטרות. גם הסבר זה אינו משכנע דיו. בהתחשב בטרחה ובעלויות הכרוכות בו מחד, ובסיכויי ההצלחה הנמוכים שלו מאידך, ניהול הליך משפטי אך ורק במטרה להפחית או להימנע מקנס כספי צנוע אינו רציונלי. הנה כי כן, המחקר מצא כי כ-88.8% מהנאשמים שייצגו את עצמם ביקשו (וקיבלו) הפחתה בנקודות התעבורה, מה שמצביע על כך שהנקודות הן השיקול העיקרי גם עבור קבוצה זו.

באשר לתוחלת חיי ההליך, המחקר מצא קורלציה שלילית בין הייצוג המשפטי לבין אורך חיי התיק, וזאת בדומה לממצאים שעלו ממחקרים קודמים.⁷³ בממוצע, ייצוג משפטי האריך את תוחלת חיי התיק בכחודש. עם זאת, יודגש כי הארכה זו לא נבעה מעבודה ממושכת יותר על התיק. כל התיקים התנהלו באופן דומה, בישיבה מהותית אחת ויחידה. מכאן, שההארכה בתוחלת התיק נבעה ככל הנראה מכך שברגע שנאשם שכר עורך דין, עורך הדין ביקש להתאים את המועד של הדיון ללוחות הזמנים שלו, ומכאן שהתבקשו דחיות דיון לצורך זה. נאשמים לא מיוצגים, לעומת זאת, פשוט נטו יותר להתייצב לדיון שנקבע מבלי לבקש דחייה.⁷⁴

ו. סיכום ומבט למחקר עתידי

מחקר זה מוכיח כי לייצוג משפטי יש השפעה חיובית משמעותית על תוצאותיהם של הליכי תעבורה בישראל העוסקים בעבירות קנס. בהתחשב בסביבת המחקר הנוכחי, הממצאים שהוצגו כאן הינם אמינים יותר בהשוואה למחקרים קודמים שנעשו בעולם, וניתנים להכללה רחבה יותר להקשרים אחרים. הסיכון המופחת להטיית בחירה, והעובדה שמדובר במשא ומתן קצר המתבסס על טיעונים של שכל ישר, מקנים לממצאי המחקר חשיבות מיוחדת, לא

⁷³ Huang, לעיל ה"ש 26, בעמ' 231; ראו גם Karl Monsma & Richard Lempert, *The Value of*

Counsel: 20 Years of Representation before a Public Housing Eviction Board, 26(3)

(1992) 627-668, *LAW & SOC. REV.*; Seron, לעיל ה"ש 2; Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16.

⁷⁴ בכל מקרה, יש לדייק את הטענה הרווחת לפיה נאשמים בלתי מיוצגים פוגעים בניהול התקין והיעיל של בתי המשפט. עיקר הדאגה אינו נעוץ בכמות משאבי בית המשפט המנוצלים על ידי נאשמים המייצגים את עצמם, אלא בשאלה כיצד משאבים אלו מנוצלים. אין זה בהכרח נכון שהדיוטות מנצלים כמות רבה יותר של משאבים; להיפך, סביר להניח שעורכי דין יצרכו משאבים נרחבים ביותר ממערכת המשפט, דווקא בשל מומחיותם ויכולתם לתפעל את המערכת. כתוצאה מכך, העלויות הן על המתדיינים האחרים והן על מערכת בתי המשפט עשויות להיות גבוהות יותר כאשר נאשמים מיוצגים. לכן, בעת השוואת עלויות בין תיקים של נאשמים בלתי מיוצגים לבין תיקים בהם הנאשמים מיוצגים, חובה לשקול את אופי ההוצאה ולא רק את ערכה המוחלט. אם נאשמים המייצגים את עצמם ינצלו כמות קטנה יותר של משאבי בית המשפט עקב חוסר מומחיות, אפשר שיושג בכך חסכון במשאבים אך הדבר עשוי לערער את מטרות ההליך מנקודת מבט של מדיניות ציבורית. לניתוח מפורט יותר של היבטים אלו, ראו את הפרק הראשון ב-ASSY, INJUSTICE IN PERSON, לעיל ה"ש 13.

רק משום שבנסיבות כאלה קיומו או היעדרו של ידע משפטי משמעותי לא היה אמור א-פריורית לייצר הבדל כה ברור בתוצאה, אלא שמתברר כעת שסיכויי ההצלחה של בלתי מיוצגים היו ממילא גבוהים מאוד (88.8%). העובדה שהייצוג המשפטי הצליח "להקפיץ" את סיכויי ההצלחה (97.9%) הינה אפוא משמעותית במיוחד.

הניתוח הסטטיסטי שהוצג במחקר זה שלט במשתנים רבים, וכתוצאה מכך הופקו מספר ממצאים משניים אך מעניינים שעשויים להיות רלוונטיים למחקרים עתידיים. לדוגמה, נמצא כי מינו של הנאשם השפיע על סיכויי הייצוג: גברים נטו להיות מיוצגים יותר מנשים. כמו כן, נמצא כי מינו של הנאשם השפיע על תוצאות ההליך באופן הדומה לסוג הייצוג: נאשמים גברים הצליחו יותר בביטול הנקודות אך גם שילמו קנסות גבוהים יותר – ללא קשר לסוג הייצוג. ככל שזה נכון שגברים מועדים יותר להפר את דיני התעבורה מאשר נשים, צבירת הנקודות עשויה להשפיע עליהם בצורה חמורה יותר, וזה יוצר תמריץ חזק יותר להשגת הפחתה בנקודות (ולצורך כך תמריץ חזק יותר לפנות לייצוג משפטי, כפי שהמחקר גם הראה).

עוד נמצא כי מוצאו האתני של השופט השפיע על הסיכוי שיתקיים משפט מלא – בערך פי שניים כאשר השופט היה יהודי. ממצא זה מעניין במיוחד בהתחשב בעובדה ששופטים אינם נוטלים חלק בתהליך המשא ומתן להשגת הסדר טיעון, המתנהל בין הנאשם לתובע. נכון, חלק מהשופטים עשויים להפעיל לחץ רב יותר על הצדדים להגיע לפשרה, דבר שיכול להסביר מדוע הסדרי טיעון יכולים להיות נפוצים יותר בפני שופטים מסוימים. עם זאת, לא ברור מדוע מוצא אתני ממלא תפקיד כלשהו בהקשר זה. לא נראה שהדבר נובע מהבדלים במדיניות הענישה בין שופטים יהודים ללא יהודים. עקרונית, שופטים מחמירים יגרמו לסניגורים להימנע מניהול משפט בפניהם, ולתובעים לדרוש קנסות גבוהים יותר במשא ומתן להסדר טיעון.⁷⁵ עם זאת, לא ברור מדוע מוצא אתני צריך, לבדו ובמנותק מיתר המשתנים, להשפיע על היחס השיפוטי לחומרת העונש.⁷⁶ בכל מקרה, לא נמצאה אינדקציה לכך ששופטים יהודים אכן מטילים עונשים מחמירים יותר, שכן אילו זה היה כך ניתן היה לצפות מהתביעה לנצל זאת ולדרוש עונשים חמורים יותר בהסדרי טיעון שנערכו בתיקים שהוקצו לשופטים יהודים, אך לא נראתה קורלציה בין מוצאו האתני של השופט לבין חומרת גזר הדין.

⁷⁵ בהתחשב בכך שסוגי התיקים הנדונים מסתיימים כמעט תמיד בהסדר טיעון, הצדדים יכולים להסיק את מדיניות הענישה של שופט בהתבסס על נתונים מתיקים אחרים שבהם פסקי הדין הינם תכופים במידה מספקת על מנת לבסס מוניטין של שופט בשאלות ענישה.

⁷⁶ למחקרים הבוחנים קורלציה כזו בין מוצא אתני של שופט למדיניות ענישה במערכת המשפט הישראלית, ראו Oren Gazal-Ayal & Raanan Sulitzeanu-Kenan, *Let My People Go: Ethnic In-Group Bias in Judicial Decisions – Evidence from a Randomized Natural Experiment*, 7(3) J. Guy Grossman et al., *Descriptive* EMPIR. LEG. STUD. 403–428 (2010); Representation and Judicial Outcomes in Multiethnic Societies, 60(1) AM. J. POL. SCI. Darrell Steffensmeier & Chris Hebert, *Women and Men* 44–69 (2015). למצב בארה"ב, ראו Darrell Steffensmeier & Chester, *Defendants?*, 77(3) Social Forces 1163–1196 (1999) Brittt, *Judges' Race and Judicial Decision Making: Do Black Judges Sentence Differently?* 82(4) SOC. SCI. Q. 749–764 (2001).

ממצא מסקרן נוסף הוא הקורלציה שזוהתה בין הותק השיפוטי לבין סכומי הקנסות הגבוהים אשר הוסכם עליהם בין הצדדים במסגרת הסדרי הטיעון. מסיבה כלשהי, נאשמים ותובעים נטו להסכים על קנסות גבוהים יותר כאשר השופט שהוקצה לתיק היה ותיק יותר. יתכן כי הצדדים נוטים להאמין כי שופטים ותיקים מחמירים יותר בעונש, דבר המאפשר לתובעים להשיג קנסות גבוהים יותר בהסדרי טיעון. מדוע הוותק צריך להשפיע על חומרת גזרי הדין בדרך זו, ומדוע השפעה זו אינה באה לידי ביטוי גם ביחס לנקודות התעבורה, הן שאלות המהוות קווים מנחים אפשריים למחקר עתידי.⁷⁷

מחקר זה הראה גם כי נאשמים לא-יהודים היו מיוצגים יותר מאשר נאשמים יהודים. ממצא זה עומד בניגוד למחקרים קודמים שהראו כי מיעוטים פגיעים בדרך כלל סובלים מהיעדר ייצוג משפטי.⁷⁸ יתכן כי שכר הטרחה הנמוך בתיקים אלו עשוי להסביר מדוע ייצוג משפטי הינו נגיש לאוכלוסייה כזו. אם זהו המצב, הגיוני שקיימים אחוזי ייצוג גבוהים יותר בקרב מיעוט שיחסיו עם מוסדות האכיפה הינם בעייתיים, וכאשר בעלי הדין המשתייכים לקבוצה זו נדרשים להתגבר על קשיי שפה ומחסומים חברתיים אחרים. מעניינים ככל שיהיו, ניתוח מעמיק של ממצאים אלו, בשים לב לספרות התיאורטית הרלוונטית להם, חורג ממטרות מחקר זה. עם זאת, הם מוזכרים כאן בתקווה שימשכו תשומת לב מחקרית בעתיד ואף יקדמו הבנה טובה יותר של התופעה המסקרנת של ייצוג עצמי.

⁷⁷ למחקרים כלליים בנוגע להשפעת גילאי השופטים והוותק השיפוטי על מדיניות הענישה, ראו: Beverly Blair Cook, *Sentencing Behavior of Federal Judges: Draft Cases – 1972: Empirical* Charles E. ; *Approaches to Judicial Behavior*, 42 U. CIN. L. REV. 597, 619, 623–625 (1973) Frazier & E. Wilbur Bock, *Effects of Courts Officials on Sentencing Severity: Do* Tracy E. George, ; *Judges Make a Difference?*, 20(2) CRIMINOLOGY 252, 266–267 (1982) Amy L. Anderson & Cassia Spohn, ; *Court Fixing*, 43 ARIZONA L. REV. 9, 16–18, 37 (2001) *Lawlessness in the Federal Sentencing Process: A Test for Uniformity and Consistency* Brian D. ; *in Sentence Outcomes*, 27(3) JUSTICE QUARTERLY 362, 377–382 (2009) Johnson, *Judges on Trial: A Reexamination of Judicial Race Gender Effects Across* *Modes of Conviction*, 25(2) CRIMINAL JUSTICE POLICY REVIEW 159, 173–174 (2012)

⁷⁸ Elizabeth L. MacDowell, *Reimagining Access to Justice in the Poor People's Courts*, Deborah L. Rhode, *Whatever Happened to Access* ; 22 GEO. J. POV. L. & POL'Y 473 (2015) Martin Gramatikov, *A Framework for ; to Justice*, 42(4) LOY. L.A L. REV 869, 879 (2009) *Measuring the Costs of Paths to Injustice*, 2 THE JOURNAL OF JURISPRUDENCE 111, 129 (2009).

טבלה 1 : סטטיסטיקה דסקריפטיבית של כלל המשתנים הבלתי תלויים

משתנה	מספר	ממוצע	(סטיית	טווח
ייצוג	1,597	67.6%		
הסדר טיעון	1,597	93.7%		
תכונות העבירה				
קנס מקורי	1,597	923.5 (115.3)		1,000 – 750
סוג כלי הרכב	1,597			
פרטי	1,207	75.6%		
דו-גלגלי	23	1.4%		
מסחרי	14	0.9%		
ציבורי	255	16.0%		
אחר	80	5.0%		
לא צוין	18	1.10%		
תכונות הנאשם				
מין (גבר)	1,597	84.2%		
מוצא אתני	1,597	58.2%		
עבר תעבורתי	849	18.5 (22.6)		120 – 0
פסילת רישיון	1,597	10.5%		
מצב סוציו-	1,597	4.8 (2.4)		10 – 1
תכונות התובע⁷⁹				
מין	1,597			
גבר	879	55.0%		
אישה	645	40.4%		
צוות מעורב	2	0.1%		
לא ידוע	71	4.4%		
מוצא אתני	1,597			
יהודי	1,329	83.2%		
לא-יהודי	229	14.3%		
צוות מעורב	4	0.3%		
לא ידוע	35	2.2%		
תכונות השופט				
מין (גבר)	1,597	49.7%		
מוצא אתני	1,597	85.7%		
ותק	1,597	9.8 (8.4)		30 – 0
מחוז השיפוט	1,597			

⁷⁹ קטגוריית מין ומוצא אתני של התובעים "צוות מעורב" ו"לא ידוע" שולבו ל"לא נקבע" לצורך הניתוח.

16.0%	256	צפון
25.9%	413	חיפה
11.4%	182	מרכז
18.7%	299	תל אביב
7.5%	120	ירושלים
20.5%	327	דרום

טבלה 2: השפעת תכונות הנאשם והעבירה על סיכויי הייצוג

OR	Log(OR)	
תכונות הנאשם		
2.15	***0.765	מין (זכר נ' אישה)
0.24	-1.429***	מוצא אתני (יהודי נ' לא-יהודי)
2.28	***0.822	פסילת רישיון נהיגה
1.03	0.026	מצב סוציו-אקונומי
תכונות העבירה		
1.00	-0.001	קנס מקורי (ש)
סוג כלי הרכב (נ' פרטי)		
1.26	0.230	דו-גלגלי
1.08	0.074	מסחרי
1.23	0.210	ציבורי
0.84	-0.169	אחר
0.21	***-1.556	לא צוין
מחוז השיפוט (נ' חיפה)		
0.95	-0.050	צפון
1.53	**0.422	מרכז
1.74	***0.555	תל אביב
0.64	-0.447	ירושלים
1.52	**0.420	דרום
3.08	**1.175	קבוע
תצפיות		
1,597		Log likelihood
-907.278		AIC
1,834.556		

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

טבלה 3: השפעות על הסיכויים להגיע להסדר טיעון בתיק (מודל 1), על תוצאות התיקים שנגמרו בהסדר טיעון (מודלים 2 ו-3) ועל תוחלת חיי התיק (מודל 4).

תוחלת חיי התיק (4)	נקודות תעבורה (3)	סך הכל		משתנה תלוי:
		הסדרי טיעון קנסות (2)	יחס הסיכויים הכולל (OR) להסדרי טיעון (1)	
***33.60	-0.090***	***0.262	***4.84	ייצוג
תכונות הנאשם				
6.15	-0.034**	***0.091	0.92	מין (גבר נ' אישה)
4.91	-0.008	-0.031	1.12	מוצא אתני (יהודי נ' לא-יהודי)
***41.59	-0.003	***0.306	0.82	פסילת רישיון
-2.10	-0.001	0.001	1.08	מצב סוציו-
תכונות התובע				
מין (נ' אישה)				
-0.31	-0.009	**0.056	1.22	זכר
-6.84	0.010	*0.102	**0.36	לא נקבע
מוצא אתני (נ')				
***27.62	***0.054	-0.003	1.08	לא-יהודי
3.86	0.040	-0.010	0.82	לא נקבע
תכונות השופט				
3.78	-0.007	0.007	1.15	מין (גבר נ' אישה)
9.38	-0.013	-0.082	**2.40	מוצא אתני (יהודי נ' לא יהודי)
-0.56	0.001	**0.004	0.983	ותק (שנות שיפוט)
תכונות העבירה				
-0.05*	<0.0001	-0.0001	0.999	הקנס המקורי (נש) סוג כלי הרכב (נ')
-9.81	-0.046	0.105	0.42	דו-גלגלי
-14.52	0.016	-0.049	0.96	מסחרי
-1.72	-0.025	***0.091	1.24	ציבורי

15.01	0.019	-0.045	2.03	אחר
49.91	-0.079	*0.184	2.23	לא צוין
***120.26	*0.112	*0.753	*6.65	קבוע
1,453	1,472	1,472	1,597	תצפיות
-8541.12	150.563	-744.589	-341.425	Log likelihood
17126.24	-257.126	1,533.178	724.850	AIC
17242.14	-140.935	1,649.369		BIC

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

נספח א': השוואה בין כל התיקים לבין התיקים שבהם העבר התעבורתי היה ידוע
טבלה 1א: סטטיסטיקה דסקריפטיבית של כל התיקים בהשוואה לתיקים שצוין בהם מידע
על עבר תעבורתי.

תיקים שצויין בהם עבר תעבורתי			כל התיקים			משתנה
טווח	ממוצע (סטיית תקן)	מספר התיקים	טווח	ממוצע (סטיית תקן)	מספר התיקים	
	64.0%	849		67.6%	1,597	ייצוג
	92.5%	849		93.7%	1,597	הסדר טיעון
תכונות העבירה						
750	939.3 (106.2)	849	750	923.5 (115.3)	1,597	קנס מקורי
		849			1,597	סוג כלי הרכב
	76.2%	647		75.6%		פרטי
	1.4%	12		1.4%	23	דו-גלגלי
	0.9%	8		0.9%	14	מסחרי
	15.9%	135		16.0%	255	ציבורי
	4.5%	38		5.0%	80	אחר
	1.1%	9		1.10%	18	לא צוין
תכונות הנאשם						
	83.3%	849		84.2%	1,597	מין (גבר)
	71.4%	849		58.2%	1,597	מוצא אתני (יהודי)
— 0	18.5 (22.6)	849	— 0	18.5 (22.6)	849	עבר תעבורתי
	13.9%	849		10.5%	1,597	פסילת רישיון נהיגה
— 1	5.2 (2.4)	849	— 1	4.8 (2.4)	1,597	מצב סוציו-אקונומי
תכונות התובע						
		849			1,597	מין
	60.0%	509		55.0%	879	גבר
	36.4%	309		40.4%	645	אישה
	0.1%	1		0.1%	2	צוות מעורב
	3.5%	30		4.4%	71	לא ידוע
		849			1,597	מוצא אתני
	89.9%	763		83.2%	1,329	יהודי
	7.9%	67		14.3%	229	לא-יהודי
	0.1%	1		0.3%	4	צוות מעורב
	2.1%	18		2.2%	35	לא ידוע
תכונות השופט						
	44.5%	849		49.7%	1,597	מין (גבר)
	89.3%	849		85.7%	1,597	מוצא אתני (יהודי)
— 0	8.3 (7.8)	849	— 0	9.4 (8.4)	1,597	ותק
		849			1,597	מחוז שיפוט
	8.7%	74		16.0%	256	צפון
	14.5%	123		25.9%	413	חיפה
	19.9%	169		11.4%	182	מרכז
	32.0%	272		18.7%	299	תל אביב

10.1%	86	7.5%	120	ירושלים
14.7%	125	20.5%	327	דרום

טבלה א 2: ההשפעה הכוללת של ייצוג ותכונות אחרות על שינויים בקנסות ובנקודות התעבורה שהוטלו, בכל התיקים ובתיקים שצוין בהם עבר תעבורתי.

תיקים שצוין בהם עבר		כל התיקים		
קנס	נקודות	קנס	נקודות	משתנה
-	0.238***	-	0.274***	ייצוג
תכונות				
-0.025	*0.074	-0.032	***0.088	מין (גבר נ')
-0.017	-0.031	-0.017	-0.035	מוצא אתני (יהודי נ' לא-)
0.001	***0.254	-0.003	***0.315	פסילת
-0.005	-0.003	-0.004	0.0002	מצב סוציו-עבר
0.0005				
תכונות				
				מין (נ')
-0.009	0.002	-0.014	**0.051	גבר
0.033	-0.047	**0.085	0.053	לא נקבע מוצא אתני
0.069	0.0002	**0.053	-0.007	לא-יהודי
0.052	0.095	0.044	-0.011	לא נקבע
תכונות				
-0.002	*0.053	-0.013	0.012	מין (גבר נ')

0.009	-0.170**	-0.042	-0.068	מוצא אתני
0.002	***0.005	0.002	**0.004	(לא-יהודי נ' ותק (שנות
				תכונות
0.0001	<0.0001	0.0001	-0.0001	קנס מקורי סוג כלי
-0.013	0.057	0.023	0.037	דו-גלגלי
0.024	*0.276	0.006	-0.053	מסחרי
0.009	**0.097	-0.032	***0.100	ציבורי
0.038	-0.065	-0.011	-0.041	אחר
-0.111	0.120	-0.118	***0.203	לא צוין
0.139	***0.583	***0.226	0.750***	קבוע
846	846	1,597	1,597	תצפיות
-267.494	-473.916	-387.199	-827.484	Log
580.988	993.832	818.398	1,698.968	AIC
689.470	1,102.314	936.404	1,816.974	BIC
		*p<.05,	**p<.01,	
			***	

נספח ב': השוואה בין בעלי דין מיוצגים לבין בעלי דין המייצגים את עצמם
טבלה ב1: סטטיסטיקה דסקריפטיבית של בעלי דין מיוצגים ובעלי דין המייצגים את עצמם

מיוצגים		מייצגים את עצמם		משתנה
N	ממוצע (סטיית תקן) / %	N	ממוצע (סטיית תקן) / %	
1,080	96.7%	517	87.4%	הסדר טיעון
תכונות העבירה				
1,080	921.3 (116.2)	517	928.0 (113.3)	קנס מקורי
1,080		517		סוג כלי הרכב
793	73.4%	414	80.1%	פרטי
17	1.6%	6	1.2%	דו-גלגלי
10	0.9%	4	0.8%	מסחרי
198	18.3%	57	11.0%	ציבורי
56	5.2%	24	4.6%	אחר
6	0.6%	12	2.3%	לא צוין
תכונות הנאשם				
1,080	88.6%	517	75.0%	מין (גבר)
1,080	49.3%	517	77.0%	מוצא אתני (יהודי)
543	22.1 (23.8)	306	12.2 (18.7)	עבר תעבורתי
1,080	12.8%	517	5.6%	פסילת רישיון נהיגה
1,080	4.6 (2.4)	517	5.3 (2.2)	מצב סוציו-אקונומי

				תכונות התובע
	517		1,080	מין
53.2%	275	55.9%	604	גבר
42.7%	221	39.3%	424	אישה
0.2%	1	0.1%	1	צוות מעורב
3.9%	20	4.7%	51	לא ידוע
	517		1,080	מוצא אתני
85.1%	440	82.3%	889	יהודי
12.6%	65	15.2%	164	לא-יהודי
0%	0	0.4%	4	צוות מעורב
2.3%	12	2.1%	23	לא ידוע
				תכונות השופט
	517	48.2%	1,080	מין (גבר)
	517	82.7%	1,080	מוצא אתני (יהודי)
9.0 (8.3)	517	10.2 (8.4)	1,080	ותק
	517		1,080	מחוז שיפוט
15.1%	78	16.5%	178	צפון
27.5%	142	25.1%	271	חיפה
10.3%	53	11.9%	129	מרכז
18.8%	97	18.7%	202	תל אביב
11.0%	57	5.8%	63	ירושלים
17.4%	90	21.9%	237	דרום